Eskiyeni 63 (Eylül 2026), 1629-1659
Araştırma Makalesi
https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1928482

Ferşü'l-hurûf Farklılıklarında Tercihten Söz Edilebilir mi?: Tahrîrât Bağlamında Metodolojik Bir Analiz

Mustafa Doğan
0009-0008-3411-9321
mstdogan@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye
ror.org/03tg3eb07

Öz

Amaç: Bu çalışma, tahrîrâta konu olmuş ferşü'l-hurûf farklılıklarını tahrîrât disiplini çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmanın temel problemi, aynı kaynaklara dayanan ferşü'l-hurûf vecihlerinin, tahrîrât ekolleri tarafından neden farklı muameleye tabi tutulduğu sorusudur. Çalışma, "Sahih bir vecih, muteber aslî kaynaklarda yer almasına rağmen neden bir tahrîrât ekolü tarafından ahzedilirken diğeri tarafından terk edilmektedir?" sorusuna metodolojik bir cevap arayarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Nitel araştırma deseninin benimsendiği çalışmada, veriler literatür taraması ve belge analizi yoluyla elde edilmiştir. Bu bağlamda Ebû Amr ed-Dânî (öl. 444/1053), Şâtıbî (öl. 590/1194) ve İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) temel eserleri birincil kaynak olarak alınmış; elde edilen veriler Teysîr/İstanbul ve Şâtıbiyye/Mısır tarikleri ile İskenderiyye ve Kahire tahrîrât ekollerinin tercihleri üzerinden mukayeseli olarak incelenmiştir. Aşere tarikiyle sınırlandırılan çalışma kapsamında elde edilen veriler, tahrîrât ulemasının rical ve metin kritiği yöntemleri esas alınarak tasnif edilerek yorumlanmıştır.

Bulgular: Sahih kıraat farklılıkları arasında yer alan bazı ferşü'l-hurûf unsurlarının tahrîrata konu edildiği tespit edilmiştir. İhtilaf edilen bu farklılıklar toplam onbir adet olup kıraat tarihinin tüm dönemlerinde olduğu gibi tahrîrat ekolleri ile kıraat meslekleri de temel eserlerinde bu ferşü'l-hurûf farklılıklarının tahrîratına detaylı biçimde yer vermiştir. Söz konusu farklılıkların aktarıldığı asli kaynaklar; belirli yöntemler çerçevesinde metin ve ricâl kritiğine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak, ihtilafa konu olan ferşü'l-hurûf farklılıklarına ilişkin ulaşılan hükümlerin metodolojik açıdan tutarlı gerekçelere dayandığı görülmüştür.

Sonuç: Kırâat farklılıkları eğitiminin sadece bir nakil tekrarı olmadığı; aksine rical ve metin kritiğine dayalı, ilim hakemliği vasfı taşıyan dinamik bir tedrisat yöntemi olduğu saptanmıştır. Ferşü'l-hurûf farklılıkları kapsamında aktarılan bir vechin aslî kaynaklarda (*et-Teysîr, eş-Şâtıbiyye* ve *ed-Dürre* vb.) yer almasının onun her zaman uygulamaya (edâ) yansımayacağı; tahrîrâtın, senedin infirâdı, aslî tarik dışına çıkış (*ḫurûc an ṭarîḳihî*) ve metnin ifade üslubu gibi kriterlerle bir süzgeç görevi gördüğü tespit edilmiştir. Ekoller ve meslekler arasındaki temel kırılma noktasının metne yaklaşım biçimi olduğu; azîmet yaklaşımını benimseyenlerin (Îtilâf ve Mutkin meslekleri) sened disiplinini önceleldiği, ruhsat yaklaşımını benimseyenlerin (Şeyh Atâullah mesleği ile İskenderiyye ve Kahire ekolleri) ise kaynaktaki mutlak ifadeleri edâya dâhil ettiği belirlenmiştir. Tahrîrât ulemasının ve meslek sahiplerinin bazı vecihlere yönelik reddinin, o kırâati şâz olarak

nitelemek değil, sadece metodolojik gerekçelerle "tedrisatta uygulama dışı bırakmak" şeklinde tezahür ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler
Kırâat; Tahrîrât; Ferşü'l-hurûf; Metin ve Sened Kritiği; Azîmet; Ruhsat

Öne Çıkanlar

- Kırâat farklılıklarının öğretimi kapsamındaki ferşü'l-hurûf farklılıklarının aktarımı sadece bir nakil olmayıp rical ve metin kritiğine dayalı, metodolojik tutarlılık arayışı güden dinamik bir bilimsel kontrol mekanizması (tahrîrât) mahiyetindedir.
- Tahrîrât ekolleri arasındaki temel farklılık ana kaynaklardaki vecihlere yaklaşım biçiminden kaynaklanmaktadır.
- Bir vechin klasik kaynaklarda yer almasının onun mutlak surette uygulamada (edâ) yer alacağı anlamına gelmemektedir.
- Tahrîrât ekolleri tarafından reddedilen (gayr-i me'hûz) vecihler şâz olarak nitelenmemekte; sadece metodolojik bir tedrisat tercihi olarak uygulamaya alınmamaktadır.
- Günümüz kırâat tedrisatında mevcut tercihlerin korunmasının yanı sıra bu tercihlerin ilmî zeminini oluşturan tahrîrât yönteminin de eğitim müfredatına dâhil edilmesi titiz ve güvenilir bir kırâat eğitimi için gereklidir.

Atıf Bilgisi
Doğan, Mustafa. "Ferşü'l-hurûf Farklılıklarında Tercihten Söz Edilebilir Mi?: Tahrîrât Bağlamında Metodolojik Bir Analiz". *Eskiyeni* 63 (Eylül 2026), 1629-1659.
https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1928482

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	12 Nisan 2026
Kabul Tarihi	30 Eylül 2026
Yayım Tarihi	30 Eylül 2026
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışma, Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir danışmanlığında Kasım/2025 tarihinde tamamlanan "Kıraat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Sûfi Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Etik Kurul İzni	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar Katkıları	Araştırmanın tüm aşamaları yazar tarafından (%100) gerçekleştirilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması yoktur.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Finansman	-
S. Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

Eskiyeni 63 (September 2026), 1629-1659
Research Article
https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1928482

Can Preference Be Mentioned in the Differences of Farsh al-ḥuruf ?: A Methodological Analysis in the Context of Taḥrīrāt

Mustafa Doğan
0009-0008-3411-9321
mstdogan@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Qur'an Recitation and Qira'at, Bursa, Türkiye
ror.org/03tg3eb07

Abstract

Purpose: The present study aims to examine the differences in farsh al-ḥurūf that have been the subject of taḥrīrāt within the framework of the taḥrīrāt discipline. The primary problem of the research is the question of why farsh al-ḥurūf variants, which are based on the same sources, are subjected to different treatments by different taḥrīrāt schools.

The present study aims to contribute to the extant literature by seeking a methodological answer to the following question: "Why is an authentic recitational variant, despite being included in authoritative primary sources, accepted by one *taḥrīrāt* school while being abandoned by another?"

Method: The present study dopted a qualitative research design, with the data being obtained through a review of the and an analysis of document. In this context, the primary works of Abū 'Amr al-Dānī (d. 444/1053), al-Shāṭibī (d. 590/1194), and Ibn al-Jazarī (d. 833/1429) were taken as primary sources; the obtained data were comparatively analyzed through the preferences of the Taysīr/Istanbul and Shāṭibiyyah/Egypt transmission paths (ṭarīqs), as well as the Alexandria and Cairo taḥrīrāt schools. The study is confined to the **'**Ashara ṭarīq classifies and interprets the data s classified and interpreted based on the methods of rijal and textual criticism employed by taḥrīrāt scholars.

Findings: It was determined that certain *farsh al-ḥurūf* elements within authentic (*ṣaḥīḥ*) recitation differences were subjected to *taḥrīrāt*. The total number of these disputed differences is eleven, and as in all periods of the history of Quranic recitations (*qirā'āt*), both the *taḥrīrāt* schools and reading traditions (*masālik*) have comprehensively addressed the verification of these *farsh al-ḥurūf* differences in their foundational works. The primary sources conveying these differences were subjected to textual and narrator (*rijāl*) criticism within specific methodological frameworks. Consequently, it was observed that the conclusions reached regarding the contested *farsh al-ḥurūf* differences rely on methodologically consistent justifications.

Conclusion: It was determined that the education of *qirā'āt* variants is not merely a repetitive transmission, but rather a dynamic teaching methodology based on narrator (*rijāl*) and textual criticism that functions as a scholarly arbiter. Within the scope of *farsh al-ḥurūf* differences, it was established that the presence of a reading variant (*wajh*) in primary sources (such as *al-Taysīr*, *al-Shāṭibiyyah*, *al-Durrah*, etc.) does not guarantee its application in actual performance (*adā'*); instead, *taḥrīrāt* acts as a filter using criteria such as narrative isolation (*infirād* of the *sanad*), deviation from the primary chain (*khurūj ʿan ṭarīqihi*), and textual style. The fundamental turning point between schools and traditions (*masālik*) was determined to be their approach to the text: those adopting a strict compliance (*'azīmah*)

approach (such as the *I'tilāf* and *Mutqin* traditions) prioritized chain-of-transmission discipline, whereas those adopting a concessionary (*rukhṣah*) approach (such as the tradition of Shaykh 'AṭāAllāh alongside the Alexandrian and Cairene schools) incorporated absolute statements from the sources directly into performance (*adā'*). Finally, it was understood that the rejection of certain variants by *taḥrīrāt* scholars and tradition masters does not manifest as designating that recitation as irregular (*shādhdh*), but rather as "excluding it from practice in instruction" solely on methodological grounds.

Keywords
Qirā'āt; Taḥrīrāt; Farsh al-ḥurūf; Textual and Isnād Criticism; 'Azīmah; Rukhṣah

Highlights

- The education of qirā'āt and the transmission of farsh al-ḥurūf variants are not merely acts of narration; rather, they constitute a dynamic scientific control mechanism (taḥrīrāt) based on rijāl and textual criticism, seeking methodological consistency.
- The fundamental difference between taḥrīrāt schools rooted in their methodology concerning the variants found in the primary sources.
- The presence of a variant in classical sources does not necessarily mean it will be implemented in practice (adā').
- Variants (ghayr al-ma'khūdh) by taḥrīrāt schools are not categorized as irregular (shādhdh); they are simply excluded from practice as a methodological pedagogical preference.
- In contemporary qirā'āt instruction, in addition to preserving existing preferences, it is essential to include the *tahrirat* method—which forms the scientific basis of these preferences—into the educational curriculum to ensure a meticulous and reliable recitation training.

Citation
Doğan, Mustafa. "Can Preference Be Mentioned in the Differences of Farsh al-ḥuruf?: A Methodological Analysis in the Context of Taḥrīrāt". *Eskiyeni* (September 2026), 1629-1659. https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1928482

Article ınformation

Date of submission	12 April 2026
Date of acceptance	30 September 2026
Date of publication	30 September 2026
Reviewers	Two Internal - Two External
Review	Double-blind
Ethical Statement	This study was prepared based on the doctoral dissertation titled "The Tarıq Of Istanbul-The Maslak Of Ahmad As-Sufı In Our Qıraah Tradıtıon: Its Usool, Preferences And Its Comparıson Wıth Schools" completed in November 2025 under the supervision of Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir. This study does not require ethics committee approval.
Author Contributions	All stages of the research were carried out by the author (100%).
Plagiarism checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The Authors declare that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
S. Development Goals	-
License	CC BY-NC 4.0

Giriş

Kırâat ilmi, yalnızca Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının tilavet ve edâ biçimlerini tespit ve muhafaza eden bir disiplin olmayıp aynı zamanda söz konusu nakillerin sıhhatini sened ve metin kritiği ilkeleriyle denetleyen dinamik bir ilmî kontrol sistemidir. Klasik kırâat literatüründe kırâat farklılıkları; genel kaidelere bağlanan *usûlü'l-kırâ'at* ve kelime özelindeki okuyuş farklılıklarını ifade eden *ferşü'l-hurûf* olmak üzere iki temel kategoride ele alınmaktadır.[1]

Sahih kırâat birikimi içerisinde yer alan ferşü'l-hurûf farklılıklarının büyük kısmı tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında ittifakla kabul edilmekteyse de bir kısmının edâya (uygulamaya) dâhil edilmesi hususunda belirgin metodolojik ayrışmalar ve farklı tercihler mevcuttur. Kırâat farklılıklarının tedrisatında ve tahrîrât geleneğinde ortaya çıkan bu ihtilafların temelinde; tahrîrât ulemasının aslî kaynaklardaki ifadeleri okuma biçimleri, sened zincirlerinin infirâd durumu[2] ve müelliflerin eserlerindeki "rivayet/edâ" ile "bilgi verme (*ḫikâyeten 'anhu*)" yöntemleri arasındaki nüansları gözetme biçimleri yatmaktadır.

Günümüzde kırâat farklılıklarının tedrisatı, büyük oranda tarihî süreçte şekillenmiş yerleşik öğretim metotları olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* gibi tarikler üzerinden sürdürülmektedir. Ne var ki bu tedrisat sürecinde bazı vecihlerin tercih edilmesinin (me'hûz) ve bazılarının edâ dışı bırakılmasının (gayr-i me'hûz) metodolojik arka planı ile gerekçeleri çoğunlukla kapalı kalmakta; süreç yalın bir nakil tekrarı izlenimi vermektedir.

Literatürde, aynı sahih aslî kaynaklara (*et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye*, *ed-Dürre* vb.) dayanan ferşî farklılıkların bir tahrîrât ekolü veya kırâat mesleği tarafından ahzedilirken diğer bir ekol tarafınca neden terk edildiğini metodolojik bir bütünlük içerisinde ele alan çalışmaların sınırlılığı dikkat çekmektedir.[3] Bu çalışma, aşere (aşru's-suğrâ) tariki sınırları dâhilinde tahrîrâta konu olmuş ferşü'l-hurûf farklılıklarını tahrîrât disiplininin kriterleri ışığında inceleyerek söz konusu ihtilafların ilmî ve metodolojik temellerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ferşü'l-hurûf farklılıklarının "yedi harf" ruhsatı kapsamında değerlendirilip değerlendirilmemesi hususu ile bu farklılıkların anlam ile olan ilişkisi ve *Takrîb* tariki kapsamındaki meseleler ise çalışmanın hacmini ve sınırlarını aşması sebebiyle araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.[4]

---

1 Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerḥu Ṭayyibetü'n-Neşr fî ḳırâ'âti'l-'aşr,* thk. Mecdî Muhammed Surûr Baslûm (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009), 2/142.

2 İnfirâd, bir kırâat vechinin sadece tek bir tarik aracılığıyla nakledilmesini ifade eder. Molla Emin Efendi b. Abdullah, *'Umdetü'l-ḫullân fi îḍâḥi Zübdetü'l-'irfân* (İstanbul: Esad Karahisârîzâde Matbaası, 1287/1853), 293.

3 Literatürde tahrîrâtın mahiyeti, tarihi, yöntemleri gibi meseleleri ele alan ve bu çalışmanın da kaynakları arasında bulunan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ali Öge - Mustafa Tugantay, "Ali El-Mansûrî'nin Tahrîrât İlmine Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (01 Haziran 2020), 33-64; Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (01 Aralık 2018), 83-112; Recep Koyuncu, "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme", Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu Bildirileri, nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 665-690.

4 Ferşü'l-hurûf farklılıklarının mahiyeti ve manaya yansımaları bağlamında detaylı bilgi için bk. Mehmet Dağ, Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 50-70; Yaşar Akaslan, "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.

Çalışma temel olarak şu sorulara cevap aramaktadır: *"Muteber aslî kaynaklarda yer alan sahih bir ferşü'l-hurûf vechi, hangi metodolojik gerekçelerle tedrisatta edâ dışı bırakılmaktadır?"* ve *"Ekoller arasındaki bu ayrışma nakil yetersizliğinden mi, yoksa metne ve senede yaklaşım ilkelerinden mi kaynaklanmaktadır?"* Bu doğrultuda araştırma, ekoller ve meslekler arasındaki temel kırılma noktasının sened ve tarik disiplinini önceleyen "azîmet" yaklaşımı ile kaynaklardaki mutlak ifadeleri ve şâhid/mütâbi'lerin varlığını yeterli gören "ruhsat" yaklaşımı arasındaki metodolojik farklılaşmadan kaynaklandığı hipotezine dayanmaktadır. Ayrıca çalışma, tahrîrât ulemasının bir vechi edâda reddetmesinin o okuyuşu "şâz" olarak nitelemek anlamına gelmediğini, aksine tamamen tedrisat düzeyinde ihtiyatlı bir yaklaşımla "uygulama dışı bırakma" tercihi olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle araştırma, kıraât farklılıklarının öğretiminin sadece bir aktarım değil; metin ve ricâl tenkidine dayalı bir "ilim hakemliği" olduğunu vurgulayarak literatüre metodolojik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. اسْتَيْـَٔسُوا Kelimesinin Tahrîrâtı

Mekke kıraât ekolünün temsilcisi İbn Kesîr'in (öl. 120/738) Bezzî (öl. 250/864) rivayetine isnad edilerek اسْتَيْـَٔسُوا ve اسْتَايَـسُوا [5] olarak iki vecih aktarılmaktadır.[6] Tahrîrât literatüründe اسْتَايَـسُوا vechinin ahzedilmesi[7] hususunda görüş birliği bulunurken; اسْتَيْـَٔسُوا vechinin ahzedilmesi hususunda kıraât meslekleri ve tahrîrât ekolleri arasında ihtilaf bulunmaktadır.

1.2. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayetini *İbn Huvâsetî el-Fârisî - Nakkâş - Ebû Rabîa* tarikiyle aktarmaktadır. Bu tarik üzerinden ise yalnızca اسْتَايَـسُوا vechini nakletmektedir.[8] Buna mukabil Şâtıbî, *Ḥırzü'l-emânî*'de:

وَيَيْأَسْ مَعًا وَاسْتَيْأَسَ اسْتَيْأَسُوا وَتَيْـ ... ـأَسُوا اقْلِبْ عَنِ الْبَزِّيْ بِخُلْفٍ وَأَبْدِلَا

beytiyle Bezzî rivayeti için hulf ile her iki veche de yer vermektedir.[9]

---

[5] Yûsuf 12/80, 110. Yûsuf sûresi 110. ayetteki اسْتَيْـَٔسَ kelimesinde de benzer bir durum söz konusudur. Tahrîrât ekollerinin yöntemlerinde iki kelime hakkındaki değerlendirmeler aynı olduğundan bu makalede karışıklığa yol açmamak adına mesele Yûsuf sûresi 80. ayetteki اسْتَيْـَٔسُوا kelimesi üzerinden ele alınacaktır.

[6] Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr fi'l-ḳırâ'âti's-seb'a*, thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüs, 2015), 394; Kāsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî, *Ḥırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî (Medine: Dâru'l-Ğavsânî, 2010), 62 (782. beyit); Hamid b. Abdulfettah el-Paluvî, *Zübdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Ḳur'ân,* thk. Mustafa Atilla Akdemir (Dubai: Caizetu Dübey ed-Devliyye li'l-Ḳur'âni'l-Kerîm, 2020), 1/342, 343.

[7] Hadis ve tasavvuf gibi alanlarda da kullanılan ahz, bir kıraat terimi olarak "müşafehe yoluyla kıraat vecihlerini hocadan öğrenmeyi" ifade etmektedir. Bu genel kullanımının yanı sıra kavram, tahrîrât literatüründe daha özel bir anlam kazanmıştır. Tahrîr sonucunda hakkında hüküm verilen bir vechin kıraat farklılıklarının eğitimine dâhil edilmesi "ahz/أخذ", dâhil edilmeyip uygulanmaması ise "men'/منع" ifadeleriyle dile getirilmektedir. Tahrîrât sonucunda uygulamaya dâhil edilen veche "meh'ûz vecih", uygulamaya alınmayan veche "gayr-i me'hûz vecih" denilmektedir. Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf,* 146; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 63; Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 29a.

[8] Dânî, *et-Teysîr*, 394.

[9] Şâtıbî, *Ḥırzü'l-emânî*, 62 (782. beyit); Ebü'l-Kāsım Alî b. Osmân İbnü'l-Kāsıh, *Sirâcü'l-ḳāri'i'l-mübtedî ve teẕkârü'l-muḳri'i'l-müntehî* (Mısır: y.y., 1373), 260; Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdîsî, *İbrâzü'l-me'ânî min Ḥırzü'l-emânî,* thk. İbrahim Atvâ Avaz (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.), 537.

Şâtıbî'nin öğrencisi ve ilk *eş-Şâtıbiyye* şârihi Alemüddin es-Sehâvî (öl. 643/1245) Ebû Amr ed-Dânî'nin, Bezzî rivayetini Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed (öl. 401/1010) ve İbn Galbûn (öl. 399/1009) tarikleriyle اسْتَيْـَٔسُوا vechiyle de okuduğunu belirtmektedir. Ancak yapılan tetkikler neticesinde Dânî'nin ne *et-Teysîr* ne de *Câmi'u'l-beyân*'ında bu yönde sarih bir nakle rastlanmamıştır.[10] Benzer şekilde İbn Galbûn da *et-Tezkira*'da ilgili kelimenin okunuş farklılıklarına değinmemiştir.[11]

1.3. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

Tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri[12] arasındaki söz konusu kelimedeki uygulama farklılıkları şu şekildedir: İstanbul tarikinin Îtilâf ve Sûfî meslekleri ile Mısır tarikinin Şeyh Atâullâh (öl. 1209/1794) mesleğinde Bezzî rivayetinin usulünde اسْتَيْـَٔسُوا vechi uygulama dışı bırakılmıştır (*gayr-i me'hûz*).[13]

Mutḳinü'r-rivâye müellifi Kettânizâde (öl. 1169/1755), *et-Teysîr* ve *eş-Şâṭıbiyye*'nin aslî tariklerinde yer almasa da İbnü'l-Habbâb tarikiyle gelen اسْتَيْـَٔسُوا vechinin de makbul sayılarak okunabileceğini savunmaktadır.[14] *'Umdetü'l-hullân* sahibi Molla Mehmed Efendi (öl. 1859), Kettânizâde'nin bu yaklaşımını tenkit ederek söz konusu vechin nakil zinciri açısından zayıflık taşıdığını, dolayısıyla azîmetle amel ederek[15] bu vechin terk edilmesinin

---

[10] Ebü'l-Hasen Ali es-Sehâvî, *Fetḥu'l-vaṣîd fî şerḥi'l-Ḳaṣîd*, thk. Muhammed İdrîsî ez-Zâhirî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005) 3/1025, 1026.

[11] Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Galbûn, *et-Tezkira fi'l-ḳırâ'âti's-şemân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Cemaâti'l-Hayriyye, 1412), 378-385.

[12] Kırâat farklılıklarını muhtevi aslî kaynakları metin ve rical kritiği bağlamında inceleyen yöntemlere sahip oluşumlara *tahrîrât ekolü* ya da ülkemize (Türkiye) has olarak *kırâat mesleği* denilmektedir. Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî, *Ravḍu'n-naḍîr fî taḥrîri evcühi'l-Kitâbi'l-münîr,* thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, (B.y.:y.y., 2004), 49-52; Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Şerḥu Muḳarribu't-taḥrîr li'n-Neşri ve't-Taḥbîr*, thk. Îhâb Ahmed Fikrî - Halid Ebü'l-Cûd (Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009), 50-58; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 83, 102-106; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: OTTO Yayınları, 2016), 93, 94; Îhâb Ahmed Fikrî, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu (Tarihten Günümüze Kıraat İlmi) 299-324 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 315-318; Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 223.

[13] Molla Emin Efendi, 363, 364; Ali Şahin, *el-Münezzel fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr min ṭarîḳayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr* (Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016), 244; Ali Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min ṭarîḳi't-Teysîr indirâcen* (İstanbul: Dârulkurrâ, 2014), 2/455,462.

[14] Ahmed Naîmî Efendi Kettânizâde, *Mutḳinü'r-rivâye fî 'ulûmi'l-ḳırâ'âti ve'd-dirâye* (İstanbul: Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 21), 34[a].

[15] Sözlükte "'a-z-m/ع-ز-م" kökünden türeyen azîmet, "gayret etmek, sabır ve sebat göstermek, yemin etmek, bir işi gerçekleştirmeyi kesin olarak kastetmek, bir hususta kalbî mutabakatı sıkıca bağlamak ve bir şeye büyük önem vermek, itina göstermek" gibi anlamlara gelmektedir. Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luġa ve sıḥâḥu'l- 'Arabiyye,* thk. Ahmed Abdulğafûr (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1987), "a-z-m" 5/1985; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993) "'a-z-m" 12/ 399-401. Tahrîrat literatüründe ise ihtiyat prensibini ifade eder. Bu çalışma bağlamında azîmet; bir vechin tek tarik üzerinde (infirâden) nakledilmesi, eserin aslî tarikleri dışındaki tariklerden aktarılması ya da metinde ilgili vechin zayıf olduğuna işaret bulunması durumunda, o vechin edâdan istisna edilmesidir. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 103, 104.

daha ihtiyatlı bir yaklaşım olacağını ifade etmiştir.[16] Abdülfettâh el-Kâdî de (öl. 1982) her iki vechin okunmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.[17]

1.3. Değerlendirme

Bezzî rivayetine dair veriler ve tahrîrât ekollerinin tercihleri muvacehesinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'de esas aldığı *İbn Huvâsetî el-Fârîsî - Nakkâş - Ebû Rabîa* tarikiyle sadece اسْتَايَسُوا vechi nakledilmektedir. اسْتَيْئَسُوا vechi ise Teysîr dışı olan İbnü'l-Habbâb tarikinden aktarılmaktadır.[18] Bu sebeple meseleyi ruhsat yaklaşımıyla[19] ele alanlar sadece *et-Teysîr* tarikiyle aktarılan vechi uygulamaya alarak zayıf olduğu iddia edilen vechin alınmamasının daha uygun olduğunu düşünmüşlerdir. Bu tutum, azîmet metodu çerçevesinde zayıf addedilen vecihlere ihtiyatla yaklaşım ilkesi olarak düşünülebilir.

اسْتَيْئَسُوا vechinin uygulamaya dâhil edileceğini savunanların temel gerekçeleri ise şunlardır:

Şâtıbî 'عَنِ الْبَزِّيْ بِخُلْفٍ' ifadesiyle mutlak olarak herhangi bir tarike kayıtlamadan ve zayıflığına işaret eden bir ifade kullanmadan bu veche yer vermiştir. Şâtıbiyye şârihleri de bu veche herhangi bir metin ya da ricâl tenkidi yöneltmemiştir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de bu vechin aktarıldığı tarikleri netleştirmiş ve bu vechin sıhhatini teyit ederek *et-Tayyibe*'ye dâhil etmiştir.[20] Bu yaklaşım, aslî kaynakta yer alan ve hakkında olumsuz bir değerlendirme bulunmayan vechin uygulamaya dâhil edilmesi anlamında ruhsat metodu olarak tanımlanabilir.

2. لِيُنْذِرَ Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Kesîr kırâatinin Bezzî rivayetinde لِيُنْذِرَ [21] kelimesinde gāib (yâ) ve muhatab (tâ) olmak üzere iki vecih nakledilmektedir. Bezzî rivayeti kapsamında muhatab sîgasının ahzedilmesi hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında görüş birliği mevcutken gāib sîgasının uygulanabilirliği noktasında metodolojik bir ayrışma yaşanmaktadır. Bu ayrışmanın temelinde, aslî kaynaklarda zikredilen vecihlerin hangi tariklere dayandığı ve bu tariklerin aslî tarik kabul edilip edilmeyeceği meselesi yatmaktadır.

---

16 Molla Emin Efendi, *'Umde*, 364.

17 Abdülganî b. Abdülfettah el-Kâdî, *el-Büdûrü'z-zâhira fi ḳırâ'âti'l-'aşri'l-mütevatira min ṭarîḳayi'ş-Şâṭıbiyye ve'd-Dürre* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, t.y.), 166.

18 Molla Emin Efendi, *'Umde*, 363, 364.

19 "*R-ḫ-ş*/ر-خ-ص" kök harflerinden neşet eden ruhsat sözlükte "kolaylık, yumuşaklık, serbest bırakmak, yükü hafifletmek, fiyatın ucuzlaması, mülayim ve gevşek olmak" gibi manaları ihtiva etmektedir. Cevherî, *Tacü'l-lüga*, "r-ḫ-ş" 3/1041; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "r-ḫ-ş", 7/40. Tahrîrât literatüründe ise *et-Teysîr, eş-Şâtıbiyye* ve *en-Neşr* gibi aslî kaynaklarda sarih bir şekilde yer alan ve sened yönünden cerh edilmemiş tüm vecihleri, sahih bilgi/nakil/rivayet olarak kabul edip uygulamaya dâhil etme yaklaşımını temsil eder. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 102, 103.

20 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr* (Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati Mushafi'ş-Şerif, 1435), 3/974; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr*, thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bî (Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2001), 46 (225, 226. beyitler); Nüveyrî, *Şerḥu Ṭayyibe*, 1/464, 465.

21 el-Ahkâf 44/12.

2.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayetinde herhangi bir tarik ayrımına gitmeksizin (mutlak olarak) her iki sîgayı da aktarmıştır.[22]

İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr*'de Dânî'ye muvafakat ederek iki vechi mutlak olarak Bezzî rivayetine isnad etmiştir.[23] Meseleyi;

لِيُنْذِرَ دُمْ غُصْناً وَالاَحْقَافُ هُمْ بِهَا ... بِخُلْفٍ هَدَى

beytiyle nazmeden Şatıbî, "بِخُلْفٍ هَدَى" ifadesiyle Bezzî için iki vechin (gāib/muhatab) aktarıldığını belirtmekte ve bu vecihlerin zayıflığına dair bir ifade kullanmamaktadır.[24]

2.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tarikinin Sûfî ve Îtilâf mesleği ile Mısır tarikinin Mutkin mesleğinin tahrîrât yönteminde Bezzî rivayetinde aktarılan muhatab sîgası ahzedilirken gāib sîgası uygulanmamaktadır.[25] Mısır tarikinin Şeyh Atâullâh mesleğinde gāib ve muhatab sîgası (iki vecih) alınmaktadır.[26]

İskenderiyye ekolünden Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî (öl. 1970) ve Abdülfettâh el-Kâdî, aslî kaynaklarda gāib sîgasına yer verilmesinin aslî tariklerinin dışına çıkmak/خروج عن طريقه olarak kabul edilmesi ve sadece muhatab sîgasının alınması gerektiği görüşündedir.[27]

2.3. Değerlendirme

Aşere tarikinin temel referansları olan Dânî, Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî, söz konusu kelimedeki her iki vechi de aktarıldığı tarikler bağlamında herhangi bir kayıt koymaksızın (mutlak olarak) aktarmışlardır. Ancak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de gerçekleştirdiği tahrîr, bu vecihlerin tariklerini netleştirmiştir. Buna göre muhatab sîgası; *Nakkâş – Ebû Rebî'a – Bezzî* tarikiyle aktarılmaktadır ve bu tarik, *et-Teysîr*'in aslî tarikidir.[28] Gāib sîgası ise *İbn Bünân – Ebû Rebî'a – Bezzî* tarikiyle nakledilmektedir ki bu tarik, *et-Teysîr*'in aslî tariklerinin dışında kalmaktadır.[29]

Gāib sîgasının alınmamasının temel nedeni, tahrîrât ekollerinin ruhsat yaklaşımı kapsamında tarik disiplinine riayet prensibi ve aslî kaynağın yöntemini değerlendirme ilkesiyle açıklanabilir. İskenderiyye ekolü ve İstanbul tariki gibi yaklaşımlar, Dânî'nin *et-Teysîr*'de gāib sîgasına yer vermesini rivayetten ziyade, eserin telifinde takip edilen bilgi

---

22 Dânî, *et-Teysîr,* 512.

23 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Taḥbîru't-Teysîr fi ḳırâ'âti'l-'aşr,* thk. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât (Amman: Dâru'l-Furkân, 2000), 556.

24 Şatıbî, *Hırzü'l-emânî,* 79 (992. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vasîd,* 4/1203; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî,* 661.

25 Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 130[a]; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 517; Şahin, *el-Münezzel,* 502; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye*, 3/971. Bu meselede, Sûfî mesleğine ait farklı teliflerdeki ifadelerin tetkiki neticesinde, söz konusu mesleğin tercihlerinin belirlenmesi bağlamında Molla Emin Efendi'nin *'Umde*'deki yaklaşımı esas alınmıştır.

26 Muhammed Arif el-Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ fi şerḥi Muḫtaru'l-iḳrâ*, thk. Ömer Türkmen (Kerkük: Dâru İbn Hazm, 2022), 185.

27 Kâdî, *Büdûrü'z-zâhira*, 294, 295.

28 Dânî, *et-Teysîr,* 110, 111.

29 Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 130[a].

verme/حكاية عنه yöntemi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu vechin mevcudiyeti, müellifin kendi aslî tarikinin dışına çıkması olarak telakki edilmiştir.[30] Öte yandan, İbnü'l-Cezerî'nin Dânî'ye tabi olarak *et-Tahbîr*'de bu vechi nakletmesine rağmen, daha geç tarihli ve daha kapsamlı eseri olan *en-Neşr*'de bu durumu tenkit etmesi ve manzum eseri *et-Tayyibe*'de gāib vechine yer vermemesi,[31] bu okuyuşun edâ açısından tercih edilmemesi gerektiğine dair en güçlü delil olarak kabul edilebilir. Yukarıda zikri geçen tahrîrât ekolleri, bu gerekçeler doğrultusunda muhatab sîgasını esas almış; gāib sîgasını ise teorik bir bilgi olarak bırakıp uygulama sahasına yansıtmamışlardır.

Gāib sîgasını edâya dâhil eden tahrîrât ekollerinin temel argümanı, tahrîrât disiplinindeki ruhsat yaklaşımına dayanmaktadır. Söz konusu vecih, Dânî ve Şâtıbî'nin eserlerinde esas aldıkları aslî tariklerden nakledilmemiş olsa da bu müelliflerin temel kaynakları olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'de bu veche sarih bir şekilde yer verilmiş olması uygulamanın meşruiyetine delil kabul edilebilir. Bu yaklaşımı benimseyen ekollere göre, mezkûr eserlerde bu vechin zayıf (şâz veya gayr-i mu'teber) olduğuna dair herhangi bir kayıt düşülmemesi ve literatürde bu veche dair metin ve rical tenkitine rastlanmaması okuyuşun uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca gāib sîgasının, Dânî'nin bir diğer kapsamlı eseri olan *Câmi'u'l-beyân*'da yer verdiği Taberî, el-Fehhâm ve Hammâmî gibi güvenilir tarikler vasıtasıyla nakledilmesi, rivayetin isnad zincirindeki sıhhatini teyit etmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de bu veche dair metodolojik bir kritik yaparken rivayetin sıhhati noktasında doğrudan bir tenkitte bulunmaması da tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri tarafından bu vechin tahrîrât disiplini açısından meşru bir zemine sahip olduğunu destekleyen önemli bir karine sayılmıştır.[32] Dolayısıyla bu ekoller, aslî tarik dışına çıkış (*ḫurûc an ṭarîḳih*)[33] tartışmalarına rağmen aslî kaynaklarda mutlak olarak zikredilmesini ve şâhid ve mütâbi' kabul edilebilecek tariklerin mevcudiyetini esas alarak gāib sîgasının da uygulanması gerektiği sonucuna ulaştıkları söylenebilir.

3. السُّوقِ Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Kesîr kırâatinin Kunbül (öl. 291/904) rivayetinde السُّوقِ [34] kelimesinde vâv harfinden önce dammeli bir hemze ziyadesi السُّئُوقِ ve vâv harfinin sakîn hemzeye ibdâli السُّؤْقِ olarak iki vecih aktarılmaktadır.[35]

Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinin aslî kaynakları ve tahrîrât ekollerinin metodolojik tercihleri incelendiğinde sakin hemzeye ibdâl السُّؤْقِ vechinin ahzedilmesinde görüş birliği bulunmasına karşın; dammeli hemze ilavesi السُّئُوقِ vechinin uygulanması noktasında farklı tercihler bulunduğu müşahede edilmektedir.[36]

---

30 Sâmî Muhammed Saîd Abdüşşekûr, *Taḥrîru't-Teysîr* (b.y.: y.y. 2014), 55.

31 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1909; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 96 (918-926. beyitler).

32 Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ*, 185, 186.

33 *Ḫurûc an ṭarîḳihî*, bir müellifin, eserinde naklettiği aslî tarikin dışındaki başka bir sened zinciriyle gelen vecihleri eserine almasıdır. Bu durum, tahrîrât ekolleri arasında "bir *vechin uygulamaya alınmalı mı"* yoksa "*terk mi edilip sadece bir bilgi olarak mı kalmalı*" tartışmasının temelini teşkil eder. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 91, 92.

34 Sâd 38/33; el-Fetih 46/29.

35 Paluvî, *Zübde*, 2/121.

36 Molla Emin Efendi, *'Umde*, 495, 522.

3.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Kunbül rivayetinde sadece sakin hemzeye ibdâl السُّؤْقِvechini rivayet etmiştir.[37] İbnü'l-Cezerî de aynı şekilde *et-Tahbîr*'de sadece vâvın sakin hemzeye ibdâli vechini nakletmektedir.[38] Ancak İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr*'de her iki veche de yer vermiş ve sıhhatini teyit etmiştir.[39]

Şâtıbî'nin, *Ḥırzü'l-emânî*'de meseleyi ele aldığı:

مَعَ السُّوقِ سَاقَيهاَ وَسُوقِ اهْمِزُوا زَكَا ... وَوَجْهٌ بِهَمْزٍ بَعْدَهُ الْوَاوُ وُكِّلَا

beytinden Kunbül rivayetinde sakin hemzeye ibdâl ve dammeli hemzenin ilavesi (iki vecih) anlaşılmaktadır. [40]

3.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tarikinin Sûfî ve Îtilâf meslekleri ile Mısır tarikinin Mutkin mesleğinin tahrîrât yöntemlerinde Kunbül rivayetinde sakin hemzeye ibdâl (السُّؤْقِ) ahzedilirken; hemze ilavesi السُّؤُقِ alınmamaktadır (gayr-i me'hûz).[41] Mısır tarikinin Şeyh Atâullâh mesleğinde ise her iki vecih de ahzedilmektedir.[42] Benzer şekilde Abdülfettah el-Kâdî de iki vechin de sahih ve uygulanabilir olduğunu ifade etmektedir.[43]

3.3. Değerlendirme

Yukarıda aktarılan aslî kaynaklar incelendiğide dammeli hemze ilavesini ahzetmeyenlerin gerekçeleri bağlamında şunlar söylenebilir:

- Dânî, *et-Teysîr*'de; İbnü'l-Cezerî ise *et-Tahbîr*'de bu veche yer vermemiştir. [44]

- Şâtıbî'nin bu veche yer vermesi aslı (*et-Teysîr*) üzerine ilave (*ziyâdetü'ş-Şâtıbî*) kabul edilmelidir.[45]

Dammeli hemze ilavesini uygulamaya alanların dayanakları ise şunlardır: Bu vecih, *eş-Şâtıbiyye*'de nakledilmiştir. Aslî kaynakta (*Ḥırzü'l-emânî*) bu vechin zayıflığına dair bir olumsuz değerlendirme bulunmamaktadır. Ayrıca aslî kaynağın şârihleri bu veche dair cerh edici bir eleştiride bulunmamışlardır. [46]

---

[37] Dânî, *et-Teysîr*, 459.

[38] İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr,* 493.

[39] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 5/1838; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr,* 89 (831, 832. beyitler); Nüveyrî, *Şerḥu Ṭayyibe,* 2/490, 491.

[40] Şâtıbî, *Ḥırzü'l-emânî*, 75 (938. beyit).

[41] Molla Emin Efendi, *'Umde*, 495, 522; Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 119[b]; Şahin, *el-Münezzel,* 454; a.mlf. *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/880.

[42] Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ*, 183.

[43] Kâdî, *Büdûru'z-zâhira,* 272.

[44] İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr,* 493 (4 nolu dipnot).

[45] Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 119[b].

[46] Sehâvî, *Fetḥu'l-vaṣîd*, 4/1157, 1158; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 629, 630; Abdülfettah b. Abdulganî b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfî fî şerḥi'ş-Şâṭıbiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'a* (Medine: Mektebetü's-Sevâdî, 1996), 335.

4. وَلاَ تَحْسَبَنَّ Kelimesinin Tâhrîrâtı

İbn Âmir (öl. 118/736) kırâatinin Hişâm (öl. 245/859) rivayetine dayandırılarak وَلَا تَحْسَبَنَّ [47] kelimesinde muhatab sîgası (tâ) ve gāib sîgası (yâ) (iki vecih) aktarılmaktadır.[48] Aşere/seb'a tariki kapsamında bu vecihlerin uygulanması hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında farklı tercihler bulunmaktadır.

4.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de hocası Ebü'l-Feth aracılığıyla وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesini gāib sîgasıyla aktarmaktadır.[49] *Câmi'u'l-beyân*'da ise *Ebü'l-Feth - Ebû Tâhir Muhammed b. Hüseyin – Abdürrezzâk - İbn Abbâd – Hulvânî – Hişâm* ve *Ebü'l-Feth - Abdülbâki b. Hüseyin – Hulvânî – Hişâm* tariklerinden gāib sîgasını; *Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin – Muhammed b. Ahmed b. Abdân - Hulvânî – Hişâm* tarikinden muhatab sîgasını aktarmaktadır.[50]

Dânî, *et-Teysîr*'de hocası Ebü'l-Feth üzerinden mezkûr kelimeyi mutlak olarak (herhangi bir tarike kayıtlamadan) gāib sîgasıyla aktarmasına karşın *Câmi'u'l-beyân*'da hem gāib hem de muhatab sîgalarının hangi tarikler üzerinden aktarıldığını açıkça belirtmiştir. Buna göre, gāib sîgası, Hulvânî tarikinin Ezrak el-Cemmâl ve birkaç tariki üzerinden nakledilmektedir. Fakat bu tarikler, Teysîr/seb'a tariki değildir. Muhatab sîgası ise Teysîr tariki olan *Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin – İbn Abdân - Hulvânî – Hişâm* tarikinden nakledilmektedir.[51]

Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî*'sinde ise mezkûr kelimedeki farklılıklara şu beyitlerde yer verilmiştir:

دَرَاكِ وَقَدْ قَالاَ فِي الأَنْعَامِ قَتَّلُوا ... وَبِالْخُلْفِ غَيْباً يَحْسَبَنَّ لَهُ وَلَا

وَلاَتَحْسَبَنَّ *kelimesinde Hişâm için hulf ile gāib sîgası vardır.*[52]

Hırzü'l-emânî'deki bu verilerin tahrîrâtı ise şöyledir: Şâtıbî, metinde gāib ve muhatab sîgalarını mutlak olarak (tariklere kayıtlamadan) aktarmıştır. Sehâvî, *eş-Şâtıbiyye* metninde yer alan iki vechin tariklerini yukarıda zikredildiği gibi netleştirerek dil bilgisi açısından değerlendirmelerini yapmıştır. Sehâvî'nin ifadelerinde iki vechin sıhhati ya da nakline dair bir tenkit görülmemektedir. Dolayısıyla Sehâvî'nin kanaatinin muhatab ve gāib sîgalarının ahzedilmesi yönünde olduğu düşünülebilir.[53]

---

47 Âl-i İmrân 3/169.

48 Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Müfredâtü's-seb'a,* thk. Abdurrahman et-Tarhûnî (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011), 467; Paluvî, *Zübde*, 1/195.

49 Dânî, *et-Teysîr,* 318.

50 Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-ḳırâ'âti's-seb'i'l-meşhûra,* thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005), 467.

51 Dânî, *et-Teysîr,* 115, 116.

52 Şâtıbî, *Ḥırzü'l-emânî,* 46 (577. beyit).

53 Sehâvî, *Fetḥu'l-vaṣîd*, 3/804, 805.

eş-Şâtıbiyye'nin önde gelen şârihlerinden Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267) de benzer şekilde وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesindeki iki farklı vechi dilbilgisi açısından tahlilini yapmıştır. Ancak Makdîsi, İbn Mücâhid (öl. 324/936) gibi kırâat-i seb'a tariki bağlamında söz sahibi olan kırâat alimleri arasında bu kelimenin muhatab sîgasıyla okunması hususunda bir ihtilaf bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte Makdîsî, gāib sîgasının kırâat ihtiyarı şâz olarak kabul edilen kârilerden İbn Muhaysın'e (öl. 123/741) dayandırılarak Ebû Ali el-Ehvâzî'ye (öl. 446/1055) ait *Kitâbü'l-'İḳnâ' fi ḳırâ'âti'ş-şevâẕ* isimli eserde yer aldığını belirtmektedir.[54]

Hırzü'l-emânî'nin önemli şârihlerinden Allâme Fâsî (öl. 606/1210) ile İbnü'l-Kâsıh (öl. 801/1399) eserde meselenin ele alındığı beyitteki "وَلَا" kelimesinin "destek, yardım" manasında kullanılmasından hareketle "*Onun için bir destek vardır*/لَهُ وَلَا "ifadesinin, Hişâm rivayetine isnad edilen iki farklı okunuşun da sıhhatinin sabit olduğuna dair önemli bir delil olduğunu belirtmektedir.[55]

Yukarıda zikredilen *eş-Şâtıbiyye* tahrîrâtı kapsamındaki ifadeler incelendiğinde şârihlerin gāib ve muhâtab sîgalarına yönelik herhangi bir metin veya ricâl tenkidinde bulunmadıkları görülmektedir. Nitekim her iki vechin de dil bilgisi açısından tevcihi yapılmış ve bu vecihlerin hangi tarikler vasıtasıyla nakledildiği açıkça ortaya konulmuştur.

4.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul/Teysîr tariki olarak bilinen kırâat eğitim metodunun Sûfî mesleği ile Îtilâf mesleğinde وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesinde sadece muhatab sîgası alınarak gāib sîgası ahzedilmemektedir. Mısır tarikinin Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerinde ise hem muhatab hem de gāib sîgası (iki vecih) uygulanmaktadır.[56]

Mısır'ın son dönemin önde gelen tahrîrât alimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî de Hişâm rivayetinde mezkûr kelimede muhatab ve gāib sîgalarının uygulanabileceğini belirtmektedir.[57] Buna mukabil; günümüz araştırmacılardan Sâmî Muhammed Saîd Abdüşşekûr ise Dânî'nin *et-Teysîr'i* üzerine kaleme aldığı tahrîr çalışmasında, Teysîr tarikinde gāib sîgasının alınmaması gerektiğini savunmaktadır.[58]

4.3. Değerlendirme

İstanbul tarikinin tercih gerekçeleri, tahrîrât literatüründeki ruhsat ve azîmet yaklaşımları ekseninde temellendirilebilir. Bu çerçevede, mezkûr tarikin aslî kaynağı kabul edilen *et-Teysîr*'de gāib sîgasına yer verilmiş olmasına rağmen bu sîganın Hişâm rivayetinin *et-Teysîr* tarikiyle aktarılmaması sebebiyle tercih edilmediği görülmektedir. Buna karşın, *et-Teysîr* tariki olan *İbn Abdân - Hulvânî – Hişâm* silsilesiyle nakledilen muhatab sîgası uygulamaya alınmış; bu yöntem tahrirât disiplininde bir

---

54 Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 402.

55 İbnü'l-Kāsıh, *Sirâcü'l-ḳârî,* 185; Fâsî, *el-Leâli'l-ferîde*, 684.

56 Molla Emin Efendi, '*Umde,* 240, 241; Şahin, *el-Münezzel*, 71; a.mlf, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti),* 1/121.

57 Kâdî, *el-Vâfî,* 240.

58 Abdüşşekûr, *Taḥrîru't-Teysîr,* 32, 33.

ruhsat örneği olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, gāib sîgasının şâz kırâatleri ihtiva eden eserlerde zikredilmesi, söz konusu vechin sıhhati hususunda ihtiyatlı bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Şüpheli görülen bu vecihten kaçınılarak daha güvenilir olana yönelinmesi ise azîmet/ihtiyat prensibiyle açıklanabilir. Ayrıca, *Hırzü'l-emânî*'de aktarılan gāib sîgası, Şâtıbî'nin ilavelerinden (*ziyâdâtü'ş-Şâtıbî*)[59] kabul edilmektedir. Dolayısıyla *et-Teysîr*'i esas alan bir tarikte sadece bu eserde yer verilen tariklerden aktarılan vecihlerin uygulanması tercih edilmiştir.[60]

Mısır/Şâtıbiyye tariki bünyesindeki Şeyh Atâullâh ve Mutkin mesleklerinde muhatab ve gāib sîgalarının her ikisi de ahzedilmektedir. Tahrîrât literatüründe genellikle ruhsat kavramı ile temellendirilen bu tercihin arka planı şu şekilde açıklanabilir: *Ḥırzü'l-emânî* metninde her iki veche de sarahaten yer verilmesi ile şârihlerin bu vecihleri rical ile metin tenkidine tabi tutarken menfi bir kanaat izhar etmemeleri, bu vecihlere olan itimadı pekiştirmiştir. Bu durum, mezkûr iki vechin de sıhhatinin sabit olduğu ve kırâat farklılıklarının tedrisatında uygulanması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.[61] Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechin aktarıldığı tarikleri netleştirmesi ve bunlara dair olumsuz bir değerlendirmede bulunmaması da[62] bu tercihin benimsenmesinde etkili bir sebep olarak görülebilir.

5. هَيْتَ Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivayetinin usulü kapsamında, هَيْتَ [63] kelimesindeki tâ harfinde fetha هِئْتَ ve damme هِئْتُ vecihleri nakledilmektedir. [64] Aslî kaynaklarda Hişâm rivayetine isnad edilerek yer verilen fetha هِئْتَ vechinin ahzedilmesi hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında mutabakat bulunurken; damme هِئْتُ vechinin edâsı noktasında ortaya çıkan farklı tercihler, metodolojik bir problem teşkil etmektedir.

5.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr* 'de Hişâm rivayeti için fetha هِئْتَ vechini nakletmiş; damme هِئْتُ vechini ise "وقد رُوِيَ عنه ضم التاء/*Ondan tâ'nın dammesiyle de rivayet olundu*." ifadesiyle, herhangi bir tarike kayıtlamadan aktarmıştır.[65] Dânî, *Câmi'u'l-beyân*'da ise fethalı okuyuşun Hulvânî'nin *et-Teysîr* tariki olan Hulvânî tarikiyle; dammeli

[59] Kasım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin *Ḥırzü'l-emânî*'de, esas aldığı *et-Teysîr*'e ilave olarak yer verdiği vecihleri ifade etmek üzere *ziyâdâtü'ş-Şâtıbî* terimi kullanılmaktadır. Molla Emin Efendi, *'Umde,* 240, 241.

[60] Molla Emin Efendi, *'Umde*, 240, 241.

[61] Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 30[b]; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 173; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 240, 241.

[62] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1659, 1660; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İtḥâfü füḍalâi'l-beşer fi'l-kırâ'âti'l-erbe'ate 'aşer,* thk. Enes Mühre (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006), 1/494.

[63] Yûsuf 12/23.

[64] Dânî, *et-Teysîr*, 391, 392; Paluvî, *Zübde*, 1/335, 336.

[65] Dânî, *et-Teysîr,* 392.

okuyuşun ise İbrahim b. Abbâd tarikiyle geldiğini belirterek her iki vechin de sıhhatini teyit etmiştir.[66]

Ḥırzü'l-emânî'de konuyu şu beyitle ifade eden Şâtıbî:[67]

وَهَيْتَ بِكَسْرٍ أَصْلُ كُفْؤٍ وَهَمْزُهُ ... لِسَانٌ وَضَمُّ التَّا لِوَى خُلْفُهُ دَلَا

herhangi bir tarik tahsisi yapmaksızın mutlak olarak her iki vechi de Hişâm rivayetine nispet etmiştir.[68]

5.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tariki (İtilâf ve Sûfî meslekleri) ile Mısır tarikinin Mutkin mesleğinde damme uygulamaya alınmamaktadır (*gayr-i me'hûz*). Mısır tarikinin Şeyh Atâullah mesleğinde hem fetha hem damme vecihleri ahzedilmektedir. [69]

Abdülfettah el-Kâdî, Hişâm rivayetinde damme vechini uygulamaya almazken;[70] İskenderiye ekolü muharrirlerinden Halîcî, *eş-Şâtıbiyye*'de her iki veche yer verilse de seb'a tarikinden (Hulvânî) nakledilen vechin fetha olduğunu vurgulamaktadır.[71]

5.3. Değerlendirme

Aslî kaynaklar ve tahrîrât literatüründen elde edilen verilerin analizi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Hişâm rivayetinde fetha vechinin ahzedilmesinde fikir birliği vardır; zira bu vecih seb'a tariki olan *Hulvânî – Hişâm* tarikiyle gelmektedir. Damme vechi, *Dâcûnî* ve *İbrahim b. Abbâd* tariklerinden gelmekte olup bu tarikler *et-Teysîr*'in aslî tariklerinden değildir.[72] Dânî'nin bu veche yer vermesi, edâ cihetiyle değil, rivayet çeşitliliğine dair bir bilgilendirme olarak değerlendirilmiştir. Şâtıbî'nin bu vechi zikretmesi ise kendi usulü olan tariklerin dışına çıkma (*ḫurûc an ṭarîkihî*) olarak yorumlanmıştır. Ayrıca literatürde fetha vechinin dammeye nispeten daha meşhur/yaygın olduğu vurgulanmaktadır.[73]

Sonuç olarak; aslî kaynakları ruhsat eksenli okuyan alimler, metinlerde zayıflığa dair bir kayıt bulunmamasını esas alarak her iki vechi de uygulamaya dâhil etmişlerdir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechin aktarıldığı tarikleri netleştirip sıhhatini teyit etmesi[74] bu vecihlerin uygulamaya alınmasında önemli bir etken olarak kabul edilebilir. Buna karşın, kaynakları metin ve ricâl tenkidine tabi tutan alimler; Dânî'nin damme vechini taz'îf (zayıflık) iması taşıyan bir sîgayla nakletmesini, aslî tarikten

66 Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 565; *Müfredât*, 469.

67 Şâtıbî, *Ḥırzü'l-emânî*, 61 (777. beyit).

68 Sehâvî, *Fetḥu'l-vaṣîd*, 3/1014, 1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533, 534.

69 Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 66[a]; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 179; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 361; Şahin, *el-Münezzel,* 237; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye,* 1/441.

70 Kâdî, *Büdûru'z-zâhira,* 161.

71 Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât ve tevḍîḥu't-taḥrîrât fi'l-ḳırâ'ât*, thk. Ömer Malem Ebü'l-Merâtî (Riyad: Dâru Advâi's-Selef, 2007), 131.

72 Dânî, *et-Teysîr,* 115, 116.

73 Sehâvî, *Fetḥu'l-vaṣîd*, 3/1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533.

74 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1753, 1754.

aktarılmamasını ve şöhret bulmamasını gerekçe göstererek bu vechi edâda devre dışı bıraktıkları söylenebilir.[75]

6.لِبَدًا Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivayetinde لِبَدًا [76] kelimesindeki *lâm* harfinin harekesi hususunda damme ve kesra olmak üzere iki vecih nakledilmektedir.[77] Söz konusu vecihlerden dammenin kırâat tedrisatında uygulanması hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında ittifak bulunmaktadır. Ancak kesra vechinin ahzedilmesi hususunda farklı tercihler benimsenmiştir.

6.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Dânî, *et-Teysîr*'de Hişâm rivayeti için yalnızca damme vechini zikretmiştir.[78] Ancak daha kapsamlı eseri *Câmi'u'l-beyân*'da, Hulvânî ve Dâcûnî tarikleri başta olmak üzere pek çok tarikten damme vechini nakletmekle birlikte; Hulvânî'nin İbn Abbâd tariki üzerinden kesra vechini de bizzat okuduğunu kaydetmektedir.[79]

Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*'de konuyu şu beyitle kayıt altına almıştır:

وَقُلْ لِبَداً فِي كَسْرِهِ الضَّمُّ لَازِمٌ ... بِخُلْفٍ

De ki: لِبَدًا kelimesindeki kesrayı dammeye çevirmek gereklidir; ancak bu hükümde hulf vardır. [80]

Beyitte geçen "لَازِمٌ" kelimesindeki lâm remziyle Hişâm rivayetine, "بِخُلْفٍ" ifadesiyle de kelimenin hem damme hem de kesra ile okunabileceğine işaret edilmiştir.[81]

İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr*'de herhangi bir tarik ayrımı yapmaksızın sadece damme vechini nakletlerken; *en-Neşr*'de her iki vechin de (damme ve kesra) sahih olduğunu vurgulayarak nakledildikleri tarikleri netleştirmiştir.[82]

6.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tariki Îtilâf mesleğinde yalnızca damme vechi tercih edilmektedir. İstanbul tariki Sûfî mesleği ve Mısır tariki Mutkin ve Şeyh Atâullâh mesleklerinde ise damme mukaddem, kesra ise muahhar olarak her iki vecih de uygulanmaktadır.[83] Abdülfettâh el-Kâdî de iki vechi ahzetme yaklaşımını benimsemiştir.[84]

---

[75] Sehâvî, *Fetḥu'l-vaṣîd*, 3/1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533; Kettânizâde, *Mutḳin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 66[a]; Kâdî, *Büdûrü'z-zâhira*, 161; Pilgir, "İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâṭıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Taḥrîrât Uygulamaları", 715-717.

[76] el-Cin 72/19.

[77] Pâlûvî, *Zübde,* 2/551.

[78] Dânî, *et-Teysîr*, 541.

[79] Dânî, *Câmi'u'l-beyân,* 761.

[80] Şâtıbî, Hırzü'l-emânî, 87 (1087. beyit).

[81] Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 4/1290.

[82] İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr,* 595; a.mlf., *en-Neşr,* 5/1950.

[83] Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 148[b]; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ*, 192; Molla Emin Efendi, *Umde,* 550; Şahin, *el-Münezzel,* 572.

[84] Kâdî, *Büdûru'z-zâhira,* 330.

6.3. Değerlendirme

Tahrîrât uleması, aslî kaynaklardaki söz konusu verileri, metin ve rical kritiğine tabi tutarak uygulama esaslarını belirlemişlerdir. Bu süreçte oluşan yaklaşımları iki temel eksende değerlendirmek mümkündür:

Damme Vechindeki İttifak ve Gerekçesi: Dânî, *et-Teysîr*'de herhangi bir tarik takyidinde bulunmaksızın doğrudan damme vechini zikretmiştir. Bu durum, *Dânî – Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed – Muhammed b. Ahmed b. Abdân – Hulvânî – Hişâm* şeklindeki aslî tarik üzerinden damme vechinin aktarıldığını göstermektedir. Bu bağlamda; aslî tarikten aktarılması, aslî kaynaklarda (*et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Tahbîr*) yer verilmesi ve metin ya da rical kritiği açısından üzerinde herhangi bir menfi değerlendirme bulunmaması sebebiyle damme vechinin edâya dâhil edilmesi hususunda tahrîrât ekolleri arasında tam bir mutabakat hasıl olmuştur.

Kesra Vechine Yönelik Yaklaşımlar: Hişâm rivayetinde kesra vechinin kabul edilip edilmemesi hususu ise tahrîrât literatüründe "aslî tarike bağlılık" ile "şâhid/mütâbi'lerin varlığı" arasındaki metodolojik farka dayanmaktadır:

Dânî, *et-Teysîr*'de kesra vechine yer vermemiştir. Ancak *Câmi'u'l-beyân*'da damme ile birlikte Hulvânî'nin İbn Abbâd tariki üzerinden kesra vechini de bizzat okuduğunu belirterek bu vechin aktarıldığı tariklere yer vermektedir. Ayrıca Dânî dilbilgisi açısından her iki vechin de mümkün olduğunu açıkça belirtmektedir. Şâtıbî ise her ne kadar *et-Teysîr*'i esas alsa da bu eserde bulunmayan kesra vechini herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak olarak zikrederek bu vechin zayıflığına işaret eden herhangi bir ifade kullanmamıştır. İbnü'l-Cezerî de Dânî'ye tabi olarak kesra vechini nakletmemiştir.

Kesra vechini kabul eden yaklaşımı benimseyen muharrirler, kesranın aslî kaynaklarda yer almamasını bir engel olarak görmemişlerdir. Gerekçe olarak; Dânî'nin *Câmi'u'l-beyân* gibi diğer eserlerinde bu veche yer vermesi,[85] naklin birden fazla tarik (şâhid ve mütâbi'ler) aracılığıyla desteklenerek infirâd (tek kalma) derecesinden kurtulması, başta Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî olmak üzere kırâat otoriteleri tarafından tenkit edilmemesi ve dilbilgisi açısından uygunluğu gösterilmektedir. Özellikle İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechin de sıhhatini tescil ederek *et-Tayyibe*'de yer vermesi, bu vechin uygulamaya alınmasındaki en güçlü dayanak kabul edilmiştir.[86] Bu tutum; aslî kaynak dışındaki bir tarikten vecih ahzetme yönüyle *azîmet,* hakkında menfi bir değerlendirme bulunmayan bir vechi kabul etme yönüyle ise *ruhsat* yaklaşımı olarak tavsif edilebilir.

Bu yaklaşıma göre kesra vechi, literatürde Dânî'nin, *et-Teysîr* dışındaki diğer eserlerinde (özellikle *Câmi'u'l-beyân*) farklı tariklerden naklettiği vecihlerden (*ṭarîḳu'd-Dânî*) ve Şâtıbî'nin, asıl kaynağı olan *et-Teysîr*'de bulunmamasına rağmen manzumesine dâhil ettiği ilave vecihler (*ziyâdâtü'ş-Şâtıbî*) kapsamında mütalaa edilebilir. Dolayısıyla bu vecih, Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinin metodolojisinde aslî metnin dışına çıkılan ancak sahih bir senede dayanan ziyade niteliğindeki bir vecih olarak kabul edildiği söylenebilir.

---

[85] Ebû Amr ed-Dânî'nin, *et-Teysîr*'in aslî tarikleri dışındaki tariklerden aktardığı ve kendi tercihi olarak kabul edilen vecihleri ifade etmek için *ṭarîḳü'd-Dânî* kavramı kullanılmaktadır. Muhammed Pilgir, "İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Taḥrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2023), 717.

[86] Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 148[b]; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ*, 192.

Diğer taraftan, kesra vechini reddeden yaklaşımı benimseyen muharrirlerin ise kesra vechinin aslî tarikten gelmemesi, *et-Teysîr* ve *et-Tahbîr*'de zikredilmemesi sebebiyle edâya dâhil edilmemesini savundukları söylenebilir. Bu bakış açısı; yalnızca aslî kaynağa tabi olmayı öncelemesi bakımından *ruhsat,* aslî silsilede bulunmayan vecihleri uygulama dışı tutma titizliği bakımından ise *azîmet* yaklaşımı olarak nitelendirilebilir.

7. بَصْطَة Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Amir kırâatinin İbn Zekvân (öl. 242/857) rivayetinin usulünde بَصْطَة [87] kelimesi sâd ve sîn harfleriyle nakledilmektedir.[88] Mezkûr kelimenin edasındaki bu farklılık, tahrîrât literatüründe çeşitli tercihlere konu olmuştur.

7.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de بَصْطَة kelimesini *Abdülaziz b. Cafer el-Fârisî - Nakkâş - Ahfeş - İbn Zekvân* tarikiyle sadece sâd vechiyle nakletmiştir.[89] Bu tarik, *et-Teysîr*'in aslî tarikidir.[90] Buna karşın Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*'de:

وَبِالسِّينِ بَاقِيهِمْ وَفِي الْخُلْقِ بَصْطَةً ... وَقُلْ فِيهِماَ الوَجْهَانِ قَوْلاَ مُوَصَّلَا / '.... بَصْطَة *kelimesinde nakledilen iki vecih vardır.*'

beytiyle iki vecih (sâd ve sîn) nakledildiğini ifade etmiştir.[91]

eş-Şâtıbiyye şârihlerinden Sehâvî ve Ebû Şâme el-Makdisî, Dânî'den nakille bu kelimenin *et-Teysîr* tarikiyle *sâd*; diğer tariklerle ise *sîn* ile okunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca her iki müellif, Dânî'nin "*Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed ve Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a sâd ile okudum.*" şeklindeki beyanını aktararak bu vechin sıhhatine işaret etmişlerdir.[92]

7.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

Aşere tariki kapsamında بَصْطَة kelimesinde İstanbul tarikinin Sûfî mesleği, Mısır tarikinin Şeyh Ataullah ve Mutkin meslekleri ile Kahire tahrîrât ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî (öl. 1923) ve Abdülfettâh el-Kâdî'nin yönteminde sadece sâd alınarak sîn ahzedilmemektedir.[93] İstanbul tarikinin İtilâf mesleği ile İskenderiyye/Mansûrî ekolü muharrirlerinden Halîcî'nin yönteminde sâd ve sîn (iki vecih) ahzedilmektedir.[94]

Teysîr/İstanbul tariki İtilâf mesleğinin kurucusu Yûsufefendizâde, (öl. 1167/1754) *sîn* vechinin Şâtıbî'nin *et-Teysîr* üzerine bir ziyadesi olduğunu vurgulayarak, bizzat hocalarından her iki vechi de talim ettiğini belirtir. Bu tercihini İbnü'l-Cezerî'nin *en-*

---

87 el-A'râf 7/69.

88 Dânî, *et-Teysîr,* 245; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 307; Paluvî, *Zübde*, 1/268.

89 Dânî, *et-Teysîr,* 296.

90 Dânî, *et-Teysîr*, 115.

91 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî,* 41 (515. Beyit).

92 Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 2/724, 725; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî,* 363.

93 Hıfzî, *Muġni'l-ḳârrâ*, 170; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 294; Şahin, *el-Münezzel,* 158; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sureti)* 1/294.

94 Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâti'ş-Şâṭıbî,* "Risâletü Hallü müşkilâti'ş-Şâtıbî li-Ebî Muhammed Abdullah b. Yûsufefendizâde", thk. Salim b. Garmullah b. Muhammed ez-Zehrânî, *Mecelletü Camiatü Ümmül-Ḳurâ* 51/1 (Haziran 1432/2011), 106; Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât,* 94, 95.

Neşr'deki *Hibetullah b. Cafer (öl. 350/961) - Ahfeş - İbn Zekvân*' ve '*Ali b. es-Sefer (öl. 338/949) – Ahfeş - İbn Zekvân* tarikleri aracılığıyla *sîn* vechine yer vermesine ve Şâtıbî'nin "*Bu vechi nakledenler çoktur. O hâlde buna sarıl*/قَوْلاً مُوَصَّلَا" ifadesiyle bu vechin sıhhatini teyit etmesine dayandırır.[95]

Ali el-Mansûrî (öl. 1134/1721) ekolünden Halîcî ise Şâtıbî'nin, İbn Zekvân'a iki vecih atfederek *et-Teysîr*'in dışına çıktığını ifade eder. Ancak Şâtıbî'nin bu vechi zayıf gördüğüne dair bir karine bulunmadığını ve *en-Neşr*'de bu veche yer verilmesinin sıhhatine delil olduğunu savunarak okunmasında beis görmez.[96] Buna mukabil Kahire tahrîrât ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî, Ahmed b. Ömer el-Eskâtî (öl. 1159/1746), Abdülfettâh el-Kâdî ve *el-Müzhir fî şerhi'ş-Şâtıbiyye* adlı şerhi kaleme alan heyet; İbn Zekvân rivayeti için sadece *sâd* vechini esas almış, *sîn* vechini ise (Şâtıbiyye tariki bağlamında) tercih etmemişlerdir.[97]

7.3. Değerlendirme

Tahrîrât bağlamında بَصْطَة kelimesinde İbn Zekvân rivayetinin usulünde asgari müşterek, her iki vechin de kaynaklarda yer almasıdır. *Sâd* vechi, hem İstanbul/Teysîr hem de Mısır/Şâtıbiyye tariklerini esas kabul ettiği eserlerin aslî tariki olduğundan ittifakla kabul görmüştür. *Sîn* vechinin uygulanmasında ise aslî tarik (Nakkâş tariki) dışındaki diğer tariklerden aktarılması ve aslî kaynaklardaki ifadelerin yorumlanması hususundaki çeşitlilik sebebiyle farklı tercihler benimsenmiştir.[98]

Sîn vechini uygulamaya dâhil etmeyenler, gerekçe olarak şu hususları dikkate almışlardır: Bu veche Dânî'nin *et-Teysîr*'inde yer verilmemesi, Şâtıbî'nin bu veche yer vermesinin, eserin aslından sapma (*ḫurûç an ṭarîḳihî*) mahiyetinde *ziyâde vecih* olarak kabul edilmesi,[99] İbnü'l-Cezerî'nin, '*Dânî'den bu vecih (sîn) tilâveten aktarılmamıştır*' şeklindeki kaydının esas alınması.[100]

Sîn vechini uygulamaya dâhil edenler ise bu tercihlerini şu gerekçelere dayandırmaktadır: Bu vecih, eserin aslî tariki üzerinden aktarılmamış olsa da başta Sûrî tariki olmak üzere sahih kabul edilen diğer tariklerle desteklenmektedir; dolayısıyla kuvvetli şâhid ve mütâbileri mevcuttur. Şâtıbî'nin bu veche yer verdikten sonra vechin

---

95 Yûsufefendizâde, *Müşkilâti'ş-Şâṭıbî*, 106, 107.

96 Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât,* 94, 95.

97 Hasan Halef el-Hüseynî, *İtḥâfü'l-beriyye bi-taḥrîrâti'ş-Şâṭıbiyye*, thk. Cemalüddin Muhammed Şeref (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2003), 18 (104, 105, 106. beyitler); Ahmed b. Ömer el-Hanefî el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fi ilmi'l-ḳırâ'ât,* thk. Emin Ahmed Muhammed eş-Şinkîtî (Riyad: Dâru Kunûzi'l-İşbiliyyâ, 2008), 106, 107; Ali Muhammed Dabbâ', *Muḫtaṣaru bülûġı'l-ümniyye şerḥu taḥrîri mesâili'ş-Şâṭıbiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.), 41; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira,* 119; Kâdî, *el-Vâfî,* 220, 221; Muhammed Halid Mansûr vd., *el-Müzhir fi şerḥi'ş-Şâṭıbiyye ve'd-Dürre* (Ürdün: Dâru'l-Ammâr, 2001), 211.

98 A'râf suresi 69. ayette bulunan وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَة kelimelerindeki mîzânda kıraât meslekleri ve tahrîrât uleması arasında farklı tercihler benimsenmiştir. Ancak bu mesele bu makalenin kapsamı dışında bulunduğundan burada yer verilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Doğan, *Kırâat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Sûfî Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 241, 242.

99 Yûsufefendizâde, *Müşkilâti'ş-Şâṭıbî*, 106, 107.

100 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 5/1631; Hıfzî, *Muġni'l-ḳûrrâ*, 170.

sıhhatine ve güvenilirliğine işaret eden ifadeler kullanmış olması; başta Sehâvî ve Ebû Şâme el-Makdîsî olmak üzere çoğu *eş-Şâtıbîyye* şârihinden *sîn* vechine yönelik herhangi bir tenkit bulunmaması. İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tayyibe*'de bu vechi herhangi bir tarik ile sınırlandırmadan (mutlak olarak) zikrederek metin veya rical yönünden herhangi bir tenkit yöneltmemesi.[101]

8. تَحْرُجُونَ Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivayetinin usulü kapsamında تَحْرُجُونَ [102] kelimesinde malûm ve meçhul sîga olmak üzere iki vecih nakledilmektedir.[103] Söz konusu nakillerin kırâat farklılıklarının uygulanmasına (*edâ*) yansıtılması hususunda tahrîrât ekolleri arasında metodolojik yaklaşımlar bağlamında farklı tercihler mevcuttur.[104]

8.1 Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de *Nakkâş – Ahfeş – İbn Zekvân* tariki üzerinden yalnızca malûm sîgasını zikretmiş; meçhul sîgaya dair bir bilgiye yer vermemiştir.[105] Müellif, *Câmi'u'l-beyân*'da ise Şamlı râviler ile Ahmed b. Enes, İbn Musâ ve İbn Me'alî gibi tariklerden meçhul sîganın da aktarıldığını belirtmiştir. Ancak Dânî'nin, bu tariklerin sıhhati veya bu vecihlerle bizzat tilavette bulunup bulunmadığına dair sarih bir değerlendirme yapmadığı görülmektedir.[106]

Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*'de konuyu şu beyitlerle ele almıştır:[107]

..... الزُّخْرُفِ اعْكِسْ تُخْرَجُونَ بِفَتْحَةٍ ... وَضَمٍّ وَأُولَى الرُّومِ شَافِيهِ مُثِّلَا

بِخُلْفٍ مَضَى فِي الرُّومِ لاَ يَخْرُجُونَ فِي ... رِضًا .....–

Şâtıbî, "بِخُلْفٍ مَضَى" ifadesiyle İbn Zekvân rivayeti için hem malûm hem de meçhul sîgayı herhangi bir tarik ayrımına gitmeksizin mutlak bırakarak nakletmiştir.[108] Sehâvî, bu beytin şerhinde Dânî'nin *Fârisî – Nakkâş – Ahfeş* kanalıyla yalnızca malûm sîgayı aktardığını dayandığını, diğer tariklere dair ek bir bilgi sunmadığını vurgular.[109]

İbnü'l-Cezerî ise *et-Tahbîr*'de Nakkâş tariki için malûm sîgayı esas almış; Dânî'nin bu vechi Abdülazîz b. el-Fârisî'den bizzat okuduğunu ifade etmiştir. Müellif, seb'a/aşere tariklerinde esas alınan bu kaynaklarda, mezkûr vechin dışındaki uygulamalara itibar edilmemesi gerektiği yönünde bir kayıt düşmüştür.[110]

---

[101] İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 66 (501, 502. Beyitler).
[102] er-Rûm 30/19.
[103] Dânî, *et-Teysîr,* 470; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 504; Paluvî, *Zübde*, 2/69, 70.
[104] Molla Emin Efendi, *'Umde*, 470.
[105] Dânî, *et-Teysîr*, 470.
[106] Dânî, *Câmi'u'l-beyân,* 511, 512; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 175, 175.
[107] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî,* 54 (682-683.beyitler)
[108] Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî,* 472; Kâdî, *el-Vâfî,* 270.
[109] Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 3/923.
[110] İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 504.

8.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tariki meslekleri ve Mısır tarikinin Mutkin mesleğinin tahrîrât yönteminde yalnızca malûm sîga ahzedilmekte meçhul sîga uygulamaya dâhil edilmemektedir.[111] Şeyh Atâullah mesleğinin yönteminde ise iki vecih uygulanmaktadır.[112]

İskenderiye/Mansûrî ekolünün takipçisi olan Halîcî, İbnü'l-Cezerî'nin "*Meçhul sîga, Şâtıbî'nin Ahfeş tarikinden aktarımıdır, dolayısıyla Teysîr tarikinde uygulanmamalıdır.*" şeklindeki mütalaasına atıfta bulunarak meselenin tahrîr edilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir.[113] Benzer şekilde Abdülfettâh el-Kâdî de *Hırzü'l-emânî* metninin zahirinden anlaşılanın malûm ve meçhul sîga olarak iki vecih olduğunu ifade ederek İbnü'l-Cezerî'nin Teysîr tarikinde meçhul sîganın alınmayacağı değerlendirmesine atıf yapmaktadır.[114]

Kahire ekolünden Ahmet ez-Zeyyât (öl. 2003) ise seb'a tariki bağlamında bir tercih belirtmeksizin Tayyibe/Takrîb tarikinde malûm sîganın Nakkâş, meçhul sîganın ise İbnü'l-Ehrâm tariki üzerinden aktarıldığını belirterek bir ayrım yapmıştır.[115] Son dönem tahrîrât araştırmacılarından Sâmî Abdüşşekûr'da Rûm suresi 19. ayeti kapsamında yaptığı değerlendirmesinde malûm ve meçhul iki vecih alınması gerektiğini savunmaktadır.[116]

8.3 Değerlendirme

تَخۡرُجُونَ kelimesinde İbn Zekvân rivayetine dayandırılan nakillere dair yapılan tahrîrât çalışmalarında malûm sîganın uygulanması hususunda ittifak bulunurken; meçhul sîganın edâya yansıtılması noktasındaki görüş ayrılıkları metin ve ricâl kritiği ekseninde birtakım metodolojik gerekçelere dayanmaktadır.

Meçhul sîgayı terk edenlerin gerekçeleri bağlamında şunlar söylenebilir: Meçhul sîganın *et-Teysîr*'de yer almaması; bu vechin diğer kaynaklarda bulunsa dahi Teysîr tariki vasfını taşımaması, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki veche yer verse de[117] *et-Tahbîr*'de *et-Teysîr* tarikinin yalnızca malûm sîga olduğuna dair kayıt koyması, Şâtıbî'nin bu veche yer vermesinin *et-Teysîr* üzerine bir ilave (*ziyâdetü'ş-Şâtıbî*) olarak telakki edilmesi.

Meçhûl sîgayı uygulamaya alanların dayanakları bağlamında ise şunlar söylenebilir: Dânî, *et-Teysîr*'de bu veche yer vermese de *Câmi'u'l-beyân*'da aslî tarikin dışındaki tariklerden de bu vechi aktarmıştır.[118] Dolayısıyla bu vechi nakleden şâhid ve mütâbiler bulunmaktadır. Bu veche *Hırzü'l-emânî* metninde mutlak olarak (tariklere kayıtlamadan) yer verilmiştir. Ayrıca Şâtıbî bu vechin zayıf olduğunda dair kayıt düşmemiştir. *eş-Şâtıbiyye*

---

[111] Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 48[a]; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 470; Şahin, *el-Münezzel,* 405; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/784.

[112] Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 175.

[113] Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât*, 148. Ancak Halîcî, *Takrîb/Tayyibe tarikinin* usulüne göre *Şerḥu Muḳarribü't-Taḳrîb eserinde* her iki vechin de uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Şerḥu Muḳarribü't-taḥrîr li'n-Neşri ve't-Taḥbîr*, thk. Îhâb Ahmed Fikrî ve Halid Ebü'l-Cûd (Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009), 214.

[114] Kâdî, *Büdûru'z-zâhira,* 248.

[115] Ahmed ez-Zeyyât, *Şerḥu Tenkîḥu Fetḥi'l-kerîm*, thk. Yasir İbrahim el-Mezrû'î (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008), 199; Muhammed Temîm ez-Zu'bî, *Teysîru'l-fettâḥi'l-'alîm Şerḥu Tenkîḥi Fetḥi'l-kerîm fî taḥrîri evcühi'l-Ḳur'âni'l-'azîm* (Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 2018), 248.

[116] Rûm sûresi 19. ayeti hakkında detaylı bir değerlendirme için bk. Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr,* 37-41.

[117] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 5/1701, 1702.

[118] Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ*, 175, 176.

şârihleri bu vecih hakkında olumsuz bir değerlendirme yapmamışlardır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr ve et-Tayyibe*'de her iki vechi de sahih olarak nakletmiştir.[119]

Sonuç olarak söz konusu vechin *eş-Şâtıbiyye* gibi temel bir metinde yer alması, şâhid ve mütâbilerinin bulunması, metin veya ricâl tenkidine maruz kalmaması ve İbnü'l-Cezerî tarafından tashihi, bu vechin kırâat tedrisatında muteber kabul edilerek uygulanması gerektiği sonucuna varıldığı söylenebilir.

9. Ebû Ca'fer Kırâatinin Îsâ b. Verdân Rivayeti Eksenindeki Tartışmalar

Basra kırâat ekolünün temsilcisi Ebû Ca'fer (öl. 130/747-48) kırâati çerçevesinde; Îsâ b. Verdân (öl. 160/777) rivayetinde üç ferşü'l-hurûf farklılığı, sahih kırâatler içerisinde tahrîrâta konu olmuştur. Bu bağlamda söz konusu rivayete nispet edilerek aktarılan لَايُخْرِجُ [120] (if'âl babı), سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمَرَةَ الْمَسْجِدِ [121] ve فَيُعَرِّقَكُمْ [122] (tef'îl babı) vecihlerinin uygulamaya alınması hususunda kırâat meslekleri ve tahrîrât ekolleri arasında farklı aşere tariki kapsamında[123] tercihler benimsenmiştir.

9.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbir*'de mezkûr vecihlerin *Şatvî*[124]*– İbn Hârûn – Fadl – Îsâ b. Verdân* tariki üzerinden aktarıldığını belirtmektedir.[125] *ed-Dürre*'de ise bu vecihlere şu şekilde yer verilmektedir:

لَا يخْرجُ / وَلَايَخْرُجُ اضْمُمْ وَاكْسِرِالْخُلْفُ جُعِّلَا *kelimesinde hulf ile yâ harfini dammele, râ harfini kesrala.*[126]

'وقُلْ عَمَرَهْ مَعْهَا سُقَاةَ الخِلَافُ بِنْ' / *Hulf ile* عَمَرَةَ سُقَاةَ *aktarıldığını söyle.*[127]

---

[119] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1701, 1702; a.mlf., *Takrîbü'n-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr*, thk. Adil İbrahim Muhammed Rufâî (Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati Mushafi'ş-Şerif, 1433), 519; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 75 (629, 630. beyitler); Nüveyrî, *Şerḥu Ṭayyibe*, 2/327; Dimyâti, *İtḥâf*, 2/45, 46, 356.

[120] el-A'râf 7/58; Söz konusu kelimede İsâ b. Verdân rivayetine if'âl babı ve sülâsî bab olmak üzere iki vecih isnad edilmektedir. Sülâsî babın uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri arasında ihtilaf olmadığından mesele tartışmaya konu teşkil eden if'âl babı üzerinden ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373; Paluvî, *Zübde*, 1/203.

[121] et-Tevbe 9/19. İsâ b. Verdân rivayetine سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ ve سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمَرَةَ الْمَسْجِدِ olmak üzere iki vecih isnad edilmektedir. سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ vechinin uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri arasında ihtilaf olmadığından mesele tartışmaya konu teşkil eden سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمَرَةَ الْمَسْجِدِ vechi üzerinden ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 388, 389; Paluvî, *Zübde*, 1/293.

[122] el-İsrâ 17/69; Söz konusu kelimede İsâ b. Verdân rivayetine if'âl babı ve tef'îl babı olmak üzere iki vecih isnad edilmektedir. İf'âl babının uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri arasında ihtilaf olmadığından mesele tartışmaya konu teşkil eden tef'îl babı üzerinden ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 439; Paluvî, *Zübde*, 1/307.

[123] Takrîb tariki bağlamında İbnü'l-Cezerî'nin *Ṭayyibetü'n-Neşr*'de bu vecihlere yer vermemesine binaen ruhsat ile amel edilerek söz konusu vecihlerin alınmamasında kırâat meslekleri arasında ittifak bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 579; a.mlf., *en-Neşr*, 5/1781; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 83 (737, 738. beyitler); Nüveyrî, *Şerḥu Ṭayyibe*, 2/405,406; Dimyâtî, *İtḥâf*, 2/202; Ali Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min ve ruvâtihim ve ṭuruḳihim min ṭarîḳi't-Teysîr* (İstanbul: Dârulkurrâ, 2013), 2/665; Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ*, 206.

[124] Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm eş-Şenebûzî (öl. 388/998).

[125] İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373, 388, 389, 439; Paluvî, *Zübde*, 1/203, 293, 307.

[126] İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 28 (114. beyit).

[127] İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 29 (122. beyit).

‘وَبِيغْرِقَ يَمٌّ أَنْتُ اتْلُ طَمَي وَشَدْدِدْ الخُلْفَ بِنْ ‘ / *Hulf ile şeddele.*’[128]

İbnü'l-Cezerî, bu beyitlerde ب harfiyle remzettiği[129] Îsâ b. Verdân rivayetinde الخِلاَفُ ve الخُلْفُ kelimeleriyle ifade ettiği üzere söz konusu kelimelerdeki vecihleri aktarmaktadır.[130]

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de, "وانفرد الشطوي/*Şatvî, naklinde tek kaldı.*" ifadesini kullanarak yukarıda zikredilen vecihlerin bu tarik üzerinden diğer tariklere muhalif olarak aktarıldığını belirtmektedir. Ancak müellif, her ne kadar bu vecihleri Şâtvî tarikine kayıtlamış olsa da Ahmed b. Cübeyr el-Antâkî (öl. 260/874), İbn Miksem el-Attâr (öl. 354/965), Ebü'l-Hattâb Katâde b. Di'âme (öl. 117/735) ve Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (öl. 110/728) tarafından da bu vecihlerin aktarıldığını ifade etmektedir.[131] Müellif, *et-Ṭayyibe*'de ise söz konusu vecihlere yer vermemiştir.[132]

9.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

Tahrîrât ekolleri ve kırâat mesleklerinin metodolojilerinde; سُقَاةَ الْحَاجِّ وَعَمَرَةَ, لَا يُخْرِجُ ve الْمَسْجِدِ فَيُغَرِّقَكُمْ vecihlerinin uygulamaya/edâya yansıtılması hususunda, aşere tariki kapsamında iki farklı tercih bulunmaktadır:

Birincisi**:** Uygulamaya alınmaması (*gayr-i me'hûz*); İstanbul tariki bünyesindeki Îtilâf ve Sûfî meslekleri ile Mısır tarikinin Mutkin mesleği bu tercihi benimsemiştir. [133]

İkincisi**:** Uygulamaya dâhil edilmesi (*me'hûz*). Mısır tarikinin Şeyh Atâullah mesleği,[134] Mansûrî ekolünden Halîcî,[135] Kahire ekolünden Ahmet el-Mütevellî ve Abdülfettâh el-Kâdî bu vecihlerin uygulamaya alınması gerektiğini savunmuşlardır.[136]

---

[128] İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre,* 32 (146. beyit).

[129] İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*'de yer verdiği üç kırâati temsilen *eş-Şâṭıbiyye*'deki asılların rumuzlarını esas almıştır. Buna göre, *eş-Şâṭıbiyye*'de Nâfi' için *elif* harfi kullanıldığından, *ed-Dürre*'de ona tabi olan Ebû Ca'fer kırâati de *elif* ile remzedilmiştir. Aynı sistemle Îsâ b. Verdân rivayeti bâ/ب, Süleyman b. Cemmâz rivayeti ise cîm/ج harfiyle temsil edilmektedir. Bahse konu beyitlerde geçen 'بِنْ' ve 'بُجَلا' kelimelerindeki bâ harfi doğrudan İsa b. Verdân'a matuftur. Kübra Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve 'ed-Dürretü'l-Muḍiyye' Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 52.

[130] Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerḥu'd-Dürretü'l-muḍıyye,* thk. Abdurrahim et-Tarhûnî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011), 257, 272, 273, 317; Dabbâ', *Behçetü'l-merḍiyye*, 70, 74, 85; Kâdî, *el-Îḍâḥ*, 261, 271, 297.

[131] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1706, 1722, 1780.

[132] İbnü'l-Cezerî, *et-Ṭayyibe,* 75 (634-636. beyitler) 77, 78 (666-676. beyitler), 82, 83 (728-741. beyitler); Dimyâtî, *İtḥâf,* 2/88, 202.

[133] Dimyâtî, *İtḥâf,* 2/52, 88; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 293, 294, 316, 398; Ömer Lütfî b. Hüseyin, *Aşere-Taḳrîb Kılavuzu* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16), 2/259; Talip Akbal, *Takrîb Mecmû'ası* (İstanbul: y.y. 2020), 2/483, 3/841; Şahin, *el-Münezzel,* 157, 188; a.mlf., *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye (Aşere Sûreti),* 1/291, 348, 2/539.

[134] Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 205, 206; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 398; İsmail Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî, *Takrîb Mecmûası* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar 297/2), 295.

[135] Halîcî'nin *Ḥallü'l-müşkilât* isimli eserini tahkik eden Ebü'l-Hayr Ömer el-Mirâtî, İsa b. Verdân rivayeti özelinde bu kelimelerde iki vechin de uygulanmasının daha isabetli olacağını ifade etmiştir. Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât,* 118 (bk. 2 no'lu dipnot), 121, 122 (bk. 1 no'lu dipnot).

[136] Ali Lateef Hammoodi, *Ahmet el-Mütevellî'nin el-Vücûhu'l-müsfira fi'l-ḳırâ'âti's-selâseti'l-mütevatira İsimli Eserinin Tahkiki* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 39,41, 44; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira,* 118, 134, 187.

9.1. Değerlendirme

Mezkûr vecihleri aktaran aslî kaynaklardaki veriler ışığında ulaşılan asgari müşterek şudur: Bu vecihler, *et-Tahbîr*'de İsâ b. Verdân'ın Şâtvî tarikiyle mukayyet kılınmış; buna mukabil *ed-Dürre*'de herhangi bir kayıt zikredilmeksizin mutlak olarak aktarılmıştır. *en-Neşr*'de ise söz konusu vecihlere dair tenkit ya da tashih edici bir ifade yer almamakla birlikte *et-Tayyibe*'de bu vecihlere hiç yer verilmediği tespit edilmiştir.[137]

Tahrîrât ekolleri ile kırâat meslekleri arasında söz konusu vecihlerin uygulanmasındaki farklılıklar, temelini bu yöntemlerde benimsenen metin ve sened kritiği ile tahrîrât ilkelerinden almaktadır. Bu bağlamda, aslî kaynak kabul edilen metinlerde söz konusu vecihlere yer verilme gerekçesine dair ileri sürülen farklı kanaatler, uygulamadaki tercihlerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Bu ihtilafların merkezinde, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'de bu vecihleri nakletmesini bir nakil/rivayet kastıyla mı yoksa sadece bilgi verme/حكاية عنه amacıyla mı olduğu meselesi yer almaktadır. Ayrıca bu vecihlerin tek bir tarik üzerinden (infirâden) aktarılması, aslî kaynaklardaki ifade tarzı ve İbnü'l-Cezerî'nin bu veche *et-Tayyibe*'de yer vermemesi de tercihlere etki eden diğer önemli faktörlerdir.

Söz konusu vecihlerin kırâat farklılıkları uygulamasından (edâ) istisna edilmesini savunan yaklaşımlar, temel olarak şu argümanlara dayanmaktadır:

Tarik sayısındaki mahdudiyet ve ihtiyat ilkesi: Mezkûr vecihlerin *et-Tahbîr*'de Şâtvî tariki ile kayıtlanarak zikredilmesi, rivayetin bir kusuru olan infirâd durumuna yönelik bu vecihlerin yaygınlık (şöhret) kazanmadığına dair zımnî bir ikaz olarak telakki edilmiştir. Tek tarikten nakledilmesi (infirâd) sebebiyle sened zinciri bakımından sayıca azlık arz etmesi, bir uygulamaya engel olarak görülmektedir. Bu perspektife göre, *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre* gibi temel kaynaklarda zikredilmiş olsa dahi azîmet yaklaşımı gereği infirâd eden vecihlerin terk edilmesi genel bir tahrîrât ilkesi olarak benimsenmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin infirâd vurgusu: İbnü'l-Cezerî'nin bu vechin tek bir tarik üzerinden geldiğini 'وانفرد الشطوي' ifadesiyle mahsusen belirtmesi, salt bir durum tespiti değil; vechin sıhhat derecesine yönelik zımnî bir tenkit vurgusu olarak telakki edilmiştir. Bu vurgu, rivayetin şöhret bulmadığına ve dolayısıyla tercih edilmemesi gerektiğine dair bir karine kabul edilmektedir. Bununla birlikte müellifin, *et-Tahbîr*'de bu vechin sadece Şatvî tarikinden infiraden aktarıldığının belirtmesini, rivayet amaçlı değil, bilgi verme amaçlı bir zikir olarak yorumlamışlardır.[138]

***et-Tayyibe* metnine dâhil edilmemesi:** İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tayyibe*'de bu veche yer vermemesi, metodolojik bir tercih olarak değerlendirilebilir. Bu durumun, söz konusu vechin sıhhati hususunda bir karine teşkil etmiş ve ulema nezdinde bu veche karşı ihtiyatlı bir yaklaşımın gelişmesine zemin hazırladığı düşünülebilir.[139]

---

[137] Nüveyrî, *Şerḥu Dürre*, 373, 274; Kâdî, *el-Îḍâḥ*, 271; Abdülganî b. Abdülfettah el-Kâdî, *el-Îḍâh li metni Dürre* (Mekke: Mektebetu'l-Esediyye, 2013), 271; Ali Muhammed Dabbâ', *Behçetü'l-merḍiyye Şerḥu Dürreti'l-Muḍiyye* (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türas, 2002), 74.

[138] Mütevellî, *el-Vucûhü'l-müsfira,* 41; Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât,* 121, 122; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 316.

[139] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1706; Nüveyrî, *Şerḥu Dürre*, 260; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 293, 294.

Şâz kırâatlerin nispet edildiği kimselerden aktarılması: Söz konusu vecihlerin bazılarının, literatürde *şâz* kabul edilen kırâatlerin nispet edildiği İbn Miksem ve Hasan-ı Basrî gibi kimseler kanalıyla da nakledilmesi metodolojik bir çekinceyi beraberinde getirerek vechin sıhhat derecesine dair ihtiyatı artırdığı ve usul açısından meşhur rivayetlerin dışında kaldığı yönündeki kanaati pekiştirdiği de söylenebilir.

Netice itibarıyla, azîmet yaklaşımı doğrultusunda hareket eden muharrirler; münferit bir tarikten nakledilen eden bu vechin, tahrîrât disiplininin kriterleri gereği uygulamadan (edâ) istisna edilmesi gerektiği hükmüne vardıkları düşünülebilir.

Söz konusu vechin kırâat farklılıklarının eğitiminde uygulamaya dâhil edilmesini savunanların argümanları ise şu noktalarda yoğunlaşmaktadır:

Aslî kaynaklardaki mevcudiyet: Kırâat ilminin temel referans metinleri kabul edilen *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'de bu veche sarih bir şekilde yer verilmesi, rivayetin sıhhatini teyit eden bir karine olarak değerlendirilmiş; özellikle İbnü'l-Cezerî'nin ilmî otoritesine itimat edilerek mezkûr vechin *ed-Dürre*'deki varlığı, onun edâda uygulanması (ahzedilmesi) için yeterli bir delil kabul edilmiştir.

Aslî tarike aidiyeti: Söz konusu vecihler, *ed-Dürre* ve *et-Tahbîr*'in aslî tariki olan Şatvî tarikinden aktarılmaktadır. Bu durum, bu vechin bilgi vermek niyetiyle bir aktarım değil, sistemli bir sened zincirine (rivayet) dayandığını göstermektedir. Bu eserlerde özellikle zikredilmesi, bir tenkit ya da uyarıdan ziyade doğrudan rivayet temellidir. [140]

Aslî kaynakta mutlak olarak nakledilmesi: Bu vecihler *ed-Dürre*'de mutlak olarak (herhangi bir tarike kayıtlanmadan) aktarılmaktadır.

Aslî kaynaklarda tenkit ifadelerinin bulunmaması: *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'de İbnü'l-Cezerî bu vecihlerin alınmaması gerektiğine dair olumsuz bir değerlendirmede bulunmamaktadır.

Terminolojik tercih ve kronoloji: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de "*infirâd etti*/انفرد" ifadesini kullanırken, daha sonra telif ettiği *et-Tahbîr*'de "*Rivayet etti*/روى" sîgasını tercih etmiştir. Müellifin kronolojik olarak daha geç tarihli eserinde kullandığı bu olumlu sîga, vechin güvenilirliğine dair bir kanaat değişikliği veya tevsik işareti olarak yorumlanmaktadır. [141]

Şâhid ve mütâbîlerin desteği: İbnü'l-Cezerî söz konusu vecihleri tek bir tarike hasretmiş olsa da bu vecihlerin Meymûne bnt. Ebî Ca'fer ve Ebû Bekir el-Kavrâsî tarafından Ebû Ca'fer kırâatinden, Ahmed b. Cübeyr el-Antâkî vasıtasıyla da Süleyman b. Cemmâz (öl. 170/786), rivayetinden nakledildiğini belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin tek tarik vurgusuna rağmen Ebû Saîd el-Hasen el-Basrî, Ebü'l-Hattâb Katâde b. Di'âme ve İbn Miksem el-Attâr gibi otoritelerden de bu vechin nakledildiğini ifade etmesi, rivayetin şâhid ve mütâbi' tarikler yönünden desteklendiğini göstermektedir. Ayrıca bu vechin

[140] Hâlîcî'nin *Ḥallü'l-müşkilât* isimli eserini tahkik eden Ebü'l-Hayr Ömer el-Mirâtî de İsâ b. Verdân rivayeti adına iki vechin de alınmasının daha doğru olacağını belirtmektedir. Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât,* 118 (2 no'lu dipnot).

[141] Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât,* 118.

Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) kırâatiyle örtüşmesi, rivayetin sıhhatini güçlendiren ek bir karine olarak değerlendirilmektedir.[142]

Şârihlerin tasdikleri: *Şerhu'd-Dürre* müellifi Osman b. Ömer en-Nâşirî ez-Zebîdî (öl. 844/1440), İbnü'l-Cezerî'nin bu veche yer vermesini sıhhat delili sayarak vechi tashih etmiştir.[143]

Metin ve rivayet tenkidinden âri olması: Literatürde söz konusu veche yönelik metin kritiği veya rivayet kusuru bağlamında doğrudan bir tenkid saptanmamıştır. Bu durum, mezkûr vechin tarihî süreç içerisinde bir ruhsat yaklaşımıyla kabul gördüğünü ve herhangi bir engel teşkil etmeksizin uygulamaya (edâ) dâhil edildiğini teyit etmektedir.[144]

Sonuç

Sahih kırâat birikimi içerisindeki ferşü'l-hurûf farklılıklarına dair tahrîrât ekolleri ile kırâat mesleklerinin tercih metodolojilerini inceleyen bu çalışmada; kırâat eğitiminin yalnızca bir naklin tekrarı değil, rical ve metin kritiğine dayalı dinamik bir sistem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kırâat farklılıklarının eğitimi sürecinde tahrîrâta konu olan ferşü'l-hurûf tercihlerinin gerekçeleri çoğu zaman kapalı kalsa da bu tercihlerin metodolojik bir tutarlılık içerisinde sürdürüldüğü söylenebilir. Söz konusu yöntemler, rical ve metin kritiği bağlamında işlevsel bir kontrol mekanizması teşkil etmektedir. Bu bağlamda ulaşılan en önemli sonuçlardan biri; bir vechin aslî kaynaklarda yer almasının, onun edâda (uygulamada) mutlak surette yer alacağı anlamına gelmediğidir. Buna mukabil, kırâat farklılıklarının tedrisatında aslî kaynak kabul edilen bir eserde bulunmayan bir vechin de uygulama sürecine dâhil edilebildiği tespit edilmiştir. Tahrîrât ulemasının ve meslek sahiplerinin bazı vecihlere yönelik reddinin, o kırâati şâz olarak nitelemek değil, sadece metodolojik gerekçelerle "tedrisatta uygulama dışı bırakmak" şeklinde tezahür ettiği anlaşılmıştır.

Ferşü'l-hurûf farklılıkları kapsamındaki tartışmalar üç ana eksen etrafında şekillenmiştir: a) *et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye*, *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'nin aslî tariklerinden aktarılmamasına rağmen bu eserlerde yer verilen vecihler (*ṭarîḳu'd-Dânî* ve *ziyâdâtü'ş-Şâṭıbî*). Tahrîrât literatüründe *ḫurûc an ṭarîḳih* olarak ifade edilen bu durumdaki vecihlere, Dânî ve Şâtıbî'nin niçin yer verdiği noktasındaki farklı değerlendirmeler söz konusu vecihlerin uygulamaya yansıtılması noktasında belirleyici olmuştur. b) Dânî'nin *et-Teysîr*'de yer vermediği halde başta *Câmi'u'l-beyân* olmak üzere diğer eserlerinde yer verdiği vecihler. c) İbnü'l-Cezerî'nin tek tarik üzerinden (infirâden) nakledildiğine dair kayıt koyarak aktardığı vecihler. İbnü'l-Cezerî'nin bu vecihlerin infirâden nakledildiğini

[142] Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 204-206.

[143] Hıfzî, *Muġni'l-ḳurrâ,* 205, 206.

[144] İsâ b. Verdân rivayeti bağlamında gerçekleşen tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Amr b. Abdullah el-Hulvânî el-Mısrî, *Meseletâ infirâdâtü'ş-Şaṭvî ve sekti Ruveys* (İskenderiyye: y.y. 2025), 1-19.

özellikle vurgulama gerekçesine dair yaklaşımlar, tahrîrât ekolleri arasındaki en belirgin kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır.

Tahrîrât yöntemleri arasındaki en temel ayrışma, aslî eserlere yaklaşım biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda aslî kaynağın tarikleri ve metni değerlendirilmeye alınmıştır. Söz konusu kaynakları *azîmet* yaklaşımıyla ele alanların tek tarikten aktarılan veya *et-Teysîr* dışı tariklerden aktarılan vecihleri çoğunlukla gayr-i me'hûz kabul ettiği; ruhsat yaklaşımı ekseninde tahrîr yapanların ise aslî kaynaklarda mutlak ifadelerle ya da tek tarikten aktarılan vecihleri edâya dâhil ettiği görülmüştür.

Aslî kaynakta yer alan vecihlerin aktarılma üslubu, o vechin uygulamaya alınması (*aḫz*) hususunda belirleyici bir rol oynamıştır. Aslî kaynağın metnini azîmet yaklaşımıyla değerlendirenler, metinde bir vechin zayıflığına işaret eden ifadeleri, o vechin uygulanmaması gerektiği şeklinde yorumlamışlardır. Buna karşın ruhsat yaklaşımını benimseyenler, bir vechin zayıflık emaresi taşıyan bir ifadeyle de olsa aslî kaynakta zikredilmesini, onun uygulamaya alınması için yeterli bir gerekçe olarak görmüşlerdir. Ayrıca Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinde, aşere tariki kapsamında doğrudan İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr ve et-Tayyibe'*si esas alınmasa dahi, müellifin bu eserlerde ortaya koyduğu tahrîrâtı dikkate alınmıştır. Özellikle İbnü'l-Cezerî'nin külliyatı içerisinde yer alan eserlerin birbirine nispetle bağlayıcılığı ve bir eserde zikredilen vechin diğerinde yer almamasının tahrîrât usulü açısından neye tekabül ettiği, tahrîrât yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu kaynaklardaki ifadelerin mutlak veya mukayyet oluşu üzerine bina edilen tercihler, klasik tahrîrât geleneğindeki metin okuma yöntemlerinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Araştırma neticesinde, tahrîrât ekolleri ve kırâat mesleklerinin sahih kırâatlere yönelik eleştirilerinin tamamen reddetme (şâz olarak niteleme) değil sadece kırâat tedrisatında yer vermeme şeklinde tezahür ettiği anlaşılmıştır. Nihai tespit olarak tahrîrât uleması, sahih kırâatlerin icrasında bir nevi ilim hakemliği yaparak, nakil ile tahrîr arasındaki dengeyi korumuşlardır.

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinin, sened ve tarik disiplini hususunda daha sıkı bir tutum sergileyerek azîmet prensiplerini önceledikleri; buna mukabil, Şeyh Atâullah mesleği ile İskenderiyye ve Kahire tahrîrât ekollerinin, ruhsat ilkelerini daha geniş bir perspektifle uyguladıkları müşahede edilmiştir. Ruhsat ve azîmet yaklaşımlarını sentezleyen bir tahrîrât metodu benimseyen İstanbul tariki Sûfî mesleği, tercihlerinde diğer ekollerle mutlak surette mutabakat sağlayarak tahrîrât geleneğindeki asgari müşterekleri en iyi temsil eden ve dolayısıyla ferşü'l-hurûf bağlamında herhangi bir infirâdı bulunmayan bir meslek niteliğindedir. Bunun yanı sıra, Şeyh Atâullah mesleğinin benimsediği yöntem ve tercihlerin; İskenderiye ve Kahire tahrîrât ekolleriyle büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür.

Günümüzde kırâat farklılıklarının tedrisatına devam edilen ilim halkalarında, takip edilen kırâat mesleğinin veya tahrîrât ekolünün ilmî bir zemine dayanan bu tercihleri

korunması kıymetli olmakla birlikte sadece nakil ile yetinilmemeli; tercihlerin arka planındaki tahrîrât yöntemi de bir disiplin olarak ele alınmalıdır. Ancak bu sayede nakil ile eleştirel aklı birleştiren, titiz ve güvenilir bir kırâat tedrisatı geleneği sürdürülebilecektir. Sonuç olarak, Anadolu menşeli kırâat gelenekleri ile Mısır merkezli tahrîrât ekolleri arasındaki metodolojik ayrışmaların bu perspektifle ele alınması, alanın ilmî dinamizmini ve özgünlüğünü sürdürebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

EK – 1 Aşru's-suğrâ/Aşere tariki kapsamında ferşü'l-hurûf (ahz/adem-i ahz) tercihleri

Rivayet	Kelime	Sûfî	Îtilâf	Atâullâh	Mutkin	İskenderiyye	Kahire
Bezzî	اسْتَيْـَٔسُوا	اسْتَايَـسُوا	اسْتَايَـسُوا	اسْتَايَـسُوا	اسْتَايَـسُوا اسْتَيْـَٔسُوا	?	اسْتَايَـسُوا اسْتَيْـَٔسُوا
	لِيُنْذِرَ	Muhatab	Muhatab	Muhatab Gāib	Muhatab	Muhatab	Muhatab
Kunbül	السُّوقِ	السُّؤْقِ	السُّؤْقِ	السُّؤْقِ السُّئُوقِ	السُّؤْقِ	?	السُّؤْقِ السُّئُوقِ
Hişâm	وَلَاتَحْسَبَنَّ	Muhatab	Muhatab	Gāib Muhatab	Gāib Muhatab	?	Gāib Muhatab
	هَيْتَ	هِئْتَ	هِئْتَ	هِئْتَ هِئْتُ	هِئْتَ	هِئْتَ	هِئْتَ
	لِبَدًا	Damme Kesra	Kesra	Damme Kesra	Damme Kesra	Damme Kesra	Damme Kesra
İbn Zekvân	بَصْطَة	Sâd	Sâd Sîn	Sâd	Sâd	Sâd Sîn	Sâd
	تَخْرُجُونَ	Malûm	Malûm	Malûm Meçhûl	Malûm	Malûm	Malûm
İsâ b. Verdân	لَا يَخْرُجُ	Sülâsî	Sülâsî	Sülâsî İf'âl	Sülâsî	Sülâsî İf'âl	Sülâsî İf'âl
	سِقَايَةَ وَعِمَارَةَ	سِقَايَةَ وَعِمَارَةَ	سِقَايَةَ وَعِمَارَةَ	سِقَايَةَ وَعِمَارَةَ سُقَاةَ وعَمَرَةَ	وَعِمَارَةَ سِقَايَةَ	وَعِمَارَةَ سِقَايَةَ سُقَاةَ وعَمَرَةَ	سِقَايَةَ وَعِمَارَةَ سُقَاةَ وعَمَرَةَ
	فَيُغْرِقَكُمْ	فَنُغْرِقَكُمْ	فَنُغْرِقَكُمْ	فَنُغْرِقَكُمْ فَتُغَرِّقَكُمْ	فَنُغْرِقَكُمْ	?	فَنُغْرِقَكُمْ فَتُغَرِّقَكُمْ

Kaynakça | References

Abdüşşekûr, Sâmî Muhammed Saîd. *Taḥrîru't-Teysîr*. B.y.: y.y. 2014.

Akaslan, Yaşar. "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.

Akbal, Talip. *Takrîb Mecmû'ası*. 5 Cilt. İstanbul: y.y., 2020.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (30 Aralık 2018), 83-112. https://izlik.org/JA42UZ72XZ

Bostan, Osman. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 207-234. https://doi.org/10.17120/omuifd.1078721.

Dabbâ', Ali Muhammed. *Behçetü'l-merḍiyye şerḥu Dürretü'l-muḍıyye*. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2002.

Dabbâ', Ali Muhammed. *Muḫtaṣaru bülûġı'l-ümniyye şerḥu taḥrîri mesâili'ş-Şâṭıbiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.

Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım.* İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *Câmi'u'l-beyân fi'l-ḳırâ'âti's-seb'i'l-meşhûra*. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *el-Müfredâtü's-seb'a*. thk. Abdurrahman et-Tarhûnî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *Kitâbü't-Teysîr fi'l-ḳırâ'âti's-seb'a*. thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüs, 2015.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İtḥâfü füḍalâi'l-beşer fi'l-ḳırâ'âti'l-erbe'ate 'aşer*. thk. Enes Mühre. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006.

Doğan, Mustafa. *Kırâat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Sûfî Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.

Makdîsî, Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail. *İbrâzü'l-me'ânî min Ḥırzi'l-emânî*. thk. İbrahim Atvâ Avaz. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.

Eskâtî, Ahmed b. Ömer. *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fi ilmi'l-ḳırâ'ât*. thk. Emin Ahmed Muhammed eş-Şinkîtî. Riyad: Dâru Kunûzi'l-İşbiliyyâ, 2008.

Fâsî, Abdullah Muhammed b. Hasen. *el-Leâli'l-ferîde fi şerḥi'l-Ḳaṣîde li-Ebî 'Abdullah Muḥammed b. Ḥasen.* thk. Hilmi Abdürrauf Muhemmed Nemnekânî. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1420.

Fikrî, Îhâb Ahmed. "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu (Tarihten Günümüze Kıraat İlmi).* 299-324. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.

Halîcî, Muhammed b. Abdurrahman. *Şerḥu Muḳarribi't-taḥrîr li'n-Neşri ve't-Taḥbîr*. thk. Îhâb Ahmed Fikrî - Halid Ebü'l-Cûd. Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009.

Halîcî, Muhammed b. Abdurrahman. *Ḥallü'l-müşkilât ve tevḍîḥu't-taḥrîrât fi'l-ḳırâ'ât*. thk. Ömer Malem Ebü'l-Merâtî. Riyad: Dâru Advâi's-Selef, 2007.

Hammoodi, Ali Lateef. *Ahmet el-Mütevellî'nin el-Vücûhu'l-müsfira fi'l-kıraâti's-selâseti'l-mütevatira İsimli Eserinin Tahkiki*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Hıfzî, Muhammed Arif. *Muġni'l-ḳurrâ fî şerḥi Muḫtârul-iḳrâ*. thk. Ömer Türkmen. Beyrut: Mektebetü'l-İrşâd, 1447/2026.

Hulvânî, Amr b. Abdullah el-Mısrî. *Mes'eletâ infirâdâtü'ş-Şaṭvî ve sekti Ruveys*. İskenderiyye/Matruh: y.y. 2025.

Hüseynî, Hasan Halef. *İtḥâfü'l-beriyye bi-taḥrîrâti'ş-Şâṭıbiyye*. thk. Cemalüddin Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2003.

İbn Galbûn, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im. *et-Tezkira fi'l-ḳırâ'âti's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Cemaâti'l-Hayriyyeti li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1412.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Taḥbîru't-Teysîr fi ḳırâ'âti'l-'aşr*. thk. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât. Amman: Dâru'l-Furkân, 2000.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr*. thk. Salim Muhammed eş-Şinkîtî. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati Mushafi'ş-Şerif, 1435.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Taḳrîbü'n-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr*. thk. Adil İbrahim Muhammed Rufâî. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati Mushafi'ş-Şerif, 1433.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *ed-Dürretü'l-muḍıyye fi'l-ḳırâ'âti's-selâsi'l-mütemmime li'l-'aşr*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Medine: Dâru'l-Ğavsânî, 2009.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Ṭayyibetü'n-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr*. thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bî. Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2001.

İbnü'l-Kāsıh, Ebü'l-Kāsım Alî b. Osmân. *Sirâcü'l-ḳāri'i'l-mübtedî ve tezkârü'l-muḳri'i'l-müntehî*. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1373.

Kadî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-Vâfî fî şerḥi'ş-Şâṭıbiyye*. Medine: Mektebetü's-Sevadî, 1996.

Kâdî, Abdülfettah b. Abdülganî. *el-Büdûrüz-zâhira fi ḳırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira min ṭarîḳayi'ş-Şâṭıbiyye ve'd-Dürre*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, t.y.

Kâdî, Abdülfettah b. Abdülganî. *el-Îḍâḥ li metni Dürre*. Mekke: Mektebetu'l-Esediyye, 2. Basım, 2013.

Kettânizâde, Ahmed Naîmî Efendi. *Mutḳinü'r-rivâye fi 'ulûmi'l-ḳırâ'âti ve'd-dirâye*. İstanbul: Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 21.

Koyuncu, Recep. "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme". *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu*. nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 665-690. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Mansûr vd., Muhammed Halid. *el-Müzhir fi şerḥi'ş-Şâṭıbiyye ve'd-Dürre*. Ürdün: Dâru'l-Ammâr, 2. Basım, 2001.

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2016.

Molla Emin Efendi b. Abdullah. *'Umdetü'l-ḫullân fî îḍâḥi Zübdeti'l-'irfân*. İstanbul: Esad Karahisârîzâde Matbaası, 1287/1853.

Mütevellî, Muhammed b. Ahmed. *Ravḍu'n-naḍîr fî taḥrîri evcühi'l-Kitâbi'l-münîr*. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, B.y.: y.y., 2004.

Nüveyrî, Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Muhammed. *Şerḥu'd-Dürreti'l-muḍıyye*. thk. Abdurrahim et-Tarhûnî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011.

Nüveyrî, Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Muhammed. *Şerḥu Ṭayyibeti'n-Neşr fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Baslûm. 2 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009.

Öge, Ali - Tugantay, Mustafa. "Ali el-Mansûrî'nin Tahrîrât İlmine Katkıları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (01 Haziran 2020): 33-64. https://izlik.org/JA66GS67JG

Ömer Lütfî b. Hasan. *Aşere-Takrîb Kılavuzu*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16.

Paluvî, Hâmid b. Abdulfettâh. *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Ḳur'ân.* thk. Mustafa Atilla Akdemir. 2 Cilt. Dubai: Câizetü Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2020.

Pilgir, Muhammed. "İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâṭıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Taḥrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık, 2023), 703-722. https://doi.org/10.14395/hid.1324594

Sehâvî, Ebü'l-Hasen Ali. *Fetḥu'l-vaṣîd fî şerḥi'l-Ḳaṣîd*. thk. Muhammed İdrîsî ez-Zâhirî. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2005.

Sûzî, İsmail Hakkı b. Abdurrahman. *Takrîb Mecmûası.* İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar 297/2.

Şahin, Ali. *el-Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min ve ruvâtihim ve ṭuruḳihim min ṭarîḳi't-Teysîr.* İstanbul: Dârulkurrâ, 2013.

Şahin, Ali. *el-Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min ṭarîḳi't-Teysîr indirâcen*. İstanbul: Dârulkurrâ, 2014.

Şahin, Ali. *el-Münezzel fi'l-ḳırâ'âti'l-'aşr min ṭarîḳayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr*. Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016.

Şâtıbî, Kāsım b. Fîrruh. *Ḥırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Dımaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 4. Basım, 2010.

Türkmen, Kübra. *İbnü'l-Cezerî ve 'ed-Dürretü'l-Muḍiyye' Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Türkmen, Ömer. "Bazı Kırâat Vecihleri Özelinde İbnü'l-Cezerî'nin Şâtıbî'yi Tenkit ve Tashihi: eş-Şâtıbiyye'nin Şârihleri ve Kırâat Farklılıkları Tedrisatı Ekseninde Bir Değerlendirme". *Eskiyeni* 57 (Haziran 2025), 651-675. https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1566293

Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi. *Risâletü müşkilâti'ş-Şâṭıbî.* thk. Salim b. Garmullah b. Muhammed ez-Zehrânî. "Risâletü Hallü müşkilâti'ş-Şâṭıbiyye li-Ebî Muhammed Abdullah b. Yûsufefendizâde". *Mecelletü Câmi'atü Ümmül-kurâ* 51/1 (Haziran 1432/2011), 214-318.

Zeyyât, Ahmed. *Şerḥu Tenkîḥu Fetḥi'l-kerîm*. thk. Yasir İbrahim el-Mezrû'î. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008.

Zu'bî, Muhammed Temîm. *Teysîru'l-fettâḥi'l-'alîm şerḥu Tenkîḥi Fetḥi'l-Kerîm fî taḥrîri evcühi'l-Ḳur'âni'l-'azîm.* Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 1439/2018.